స్త్రీపునర్వివాహవిషయక
ద్వితీయవిజ్ఞాపనము.

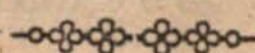

By

K. VEERESA LINGAM

12-10-1879

స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ద్వితీయవిజ్ఞాపనము.

అస్మద్దేశీయులగు సదయహృదయులారా!

గతమాసమున స్త్రీపునర్వివాహవిషయమయిన యుపన్యాసము నొకదానినిఁ బ్రచురించియున్నానుగదా? ఏమో వ్రాసినానని యనాదరింపక పలువురు పండితులును మహాజనులును దానిని సావధానముగాఁజదివి యాదరించుటచే నేనుపడిన ప్రయాసమంతయు సఫలమయినదని యెంతయు హర్షించుచున్నాను. నేనాయుపన్యాసమును సభలోఁ జదివినతోడనే యిచ్చటిపండితులు కొందఱు 'జని' శబ్దమునకు భార్య యను నర్థము లేదనియు, 'పతౌ' యనుదానికి పతిసదృశుఁడర్థమనియు కొన్నియాక్షేపణములను జేసి విచారణీయాంశముతో సంబంధింపని సంగతులనుఁకూడ చాలసేపు చెప్పిరి. ఆదినమున నాకుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పుట కవకాశమియ్యనందునను పండితు లసత్యము చెప్పుదురాయను విశ్వాసముచేతను, సామాన్యజనులు కొందఱు మొట్టమొదట వారివాదముకూడ న్యాయమయినదేమోయని భ్రమపడినను, రెండవసారి వారు మొదట వాదించినవాదమును గట్టిపెట్టి కొంతవఱకు నేనుజెప్పిన యర్థములనే యొప్పుకొన్నందున నందఱికిని సంశయనివారణ మయినది. నాయుపన్యాసమునకు ఖండనగ్రంథమును తెలుఁగుభాషలో వ్రాసికొనివచ్చి చదివెదమని వారు మొదటిసభదినమున వాగ్దానముజేసియు వారట్లుచేయక సంస్కృతమున వ్రాసికొనివచ్చినందునను వారి కాధారముగానున్నవన్న భారద్వాజసూత్రాదులు తీసికొనిరాక నిరాధారములైన మాటలను జెప్పుచు వచ్చినందునను వారివాదమేదియు జనులు గ్రహింపలేక యెల్లరి

చేసిరి. మరల పదియేను దినములకు జరగఁబోవు సభయందు వారు తమ ఖండనగ్రంథమును తెనుఁగున వ్రాసికొని వచ్చెదమనియు భారద్వాజ సూత్రమును దెచ్చెదమనియు వాగ్దానము చేసినమీఁదట నాటికి సభ ముగిసినది. మరల జరిగిన సభనాఁడు వెనుకటిసభయందు నిర్ణయ మయినప్రకారముగా సభికులందఱును పండ్రెండుగంటలకే వచ్చినను పండితులుమాత్రము మూడుగంటలకువచ్చి తమయుపన్యాసమును జదివిరికాని భారద్వాజసూత్రమును దీసికొని రాలేకపోయిరి. వారి యుపన్యాసము ముగిసినతోడనే నేనును తోఁచినంతవఱకు సదుత్తర ములను జెప్పినాను. నాటి వారివాదములో ముఖ్యమయినది శ్రుతి స్మృతులకంటె శిష్టాచారము ప్రధానమయిన దనుట. ఇది యిట్లుం డఁగా నామఱుసటి భానువారమునాఁడు జోస్యుల పేరిచయనుల గారిలోపల మఱియొక సభచేసి, ఆసభకుఁ దమపక్షమున కనుకూలురై యున్నవారని తోఁచినవారిని మాత్రమే యాహ్వానముచేసి యెక్కడి నుండియో వ్రాయించి తెప్పించిన నాయుపన్యాసముమీఁది ఖండన మును అద్దేపల్లి కృష్ణశాస్త్రులుగారు చదివిరి. ఆఖండనమునకు, సమాధానము చెప్పుటకయి నాకవకాశము నిచ్చెదమని సభికులంద ఱును వాగ్దానముచేసియు, వారిసిద్ధాంతమును నేను పూర్వపక్షము చేయ నారంభించిన కొంతసేపటికి కడుపునొప్పియని యొకరును కాలు నొప్పియని యొకరును లేచిపోవ మొదలుపెట్టిరి. కృష్ణశాస్త్రులవారు తమకుఁ జెప్పుట కేమియుఁ దోఁచనప్పుడు "ఏమియుం దోఁచకున్న వెక్కిరించు" మన్న సామెతను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని, "శేషం కోపేన పూరయేత్" అను నార్యోక్తికిని లక్ష్యభూతులగుచువచ్చిరి. "బోద్ధారో మత్సరగ్రస్తాః" అను పండితోక్తిని పలుమాఱుచదివియు నేనేమో యనుకొనుచుంటినిగాని యీపండితులవాదమును జూచినతరువాత

దానిసత్యము లక్ష్యసహితముగా నాకు బోధపడినది. వారిఖండన గ్రంథములలోపల సారమంతగా లేకపోయినను, "దుర్మదధ్వాంత రవి" మొదలగు పెద్దపేళ్లనుమాత్రము వానికిఁబెట్టి ఘృతకోశాతకీ న్యాయమున వానిని సార్థకపఱిచిరి. వారి ఖండనగ్రంథములను జదివి పదియేనుదినములకంటె నెక్కువగానయినను, వారిలో నొక్కరును తమగ్రంథముయొక్క ప్రతిని నేటివఱకును నాకియ్యనందున వానికిఁ బూర్ణముగాఁ బ్రత్యుత్తరములను వ్రాయుటకు శక్తుఁడనుగాకపోయి నను జ్ఞాపకమున్నంతవఱకును వానికి సమాధానములు వ్రాయుటయే కాక మఱికొన్ని విశేషాంశములఁగూడ నిందు వ్రాయుచున్నాను. ఇక్కడిపండితులు మొదట తాము వ్రాసిన ఖండనగ్రంథములు బాగుగ నుండలేదని మరల వ్రాయుచున్నారని వినుచున్నాను. నాయందుఁ గరుణించి పండితులును మహాజనులును నావిన్నపమును సావధాన ముగాఁ జిత్తగించి సత్యమును గ్రహింతురని వినయపూర్వకముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

శాస్త్రమునకంటె శిష్టాచారము ప్రబలమైనదను విషయమును మొట్టమొదట విచారింతము. మొట్టమొదట శాస్త్రమును తిరస్కరించి తమ యిచ్ఛానుసారముగాఁ బ్రవర్తించువారు శిష్టులేకారు; ప్రతిపక్షు లయినను శిష్టులసదాచారమునే యనుసరింపవలయునని చెప్పుదురు. కాని వారిదురాచారములనుకూడ ననుసరింపవలయునని చెప్ప సాహసింపరని నేను దలంచెదను.

శ్లో॥ యస్మిన్ దేశే యదాచారః పారంపర్య క్రమాగతః ।
శ్రుతిస్మృత్యవిరోధేన సదాచార స్స ఉచ్యతే ॥

అను బోధాయనవచనమునుబట్టి యేదేశమునం దేయాచారము శ్రుతి స్మృతి విరోధములేకుండ పారంపర్యక్రమముగా వచ్చునదో యదే

సదాచారమని స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈయర్థమునే

శ్లో॥ అనుష్ఠితంతు యద్దేవై ర్మునిభి ర్యదనుష్ఠితం।

నానుష్ఠేయం మనుష్యై స్త దు క్తం కర్మసమాచరేత్॥

అను స్మృతివాక్యమును చెప్పుచు, దేవతలచేతను మునులచేతను జేయఁబడినది మనుష్యులచే ననుష్ఠింపఁదగినది కాదనియు వారిచే (శ్రుతిస్మృతులయందుఁ) జెప్పఁబడిన కర్మలనే చేయవలయుననియు విధించుచున్నది. దేవతలయొక్కయు మునులయొక్కయు శ్రుతి స్మృతి విరుద్ధమయిన యాచారమే మనకు గ్రాహ్యము కాకపోవుచుండఁగా సామాన్యమానవులయొక్క యాచారము గ్రాహ్యముకాదని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱయే యుండదు. లోకాచారమునకంటె శ్రుతి స్మృతులే బలవత్తరములని చూపుటకై నేనీవఱకే నాయుపన్యాసమునందు వ్యాస, భారత, స్కాందవచనముల నుదాహరించియున్నాను. "ఆగమేతిహాస పురాణోక్తాచారస్తు వేదానుకూలవత్త్వా గ్రాహ్యః అగ్రాహ్య ఏవ తత్ప్రతికూలే" యని, ఆగమేతిహాసపురాణోక్తములయిన యాచారములు వేదానుకూలము లయినప్పుడుమాత్రమే గ్రాహ్యములనియు తత్ప్రతికూలము లగ్రాహ్యములే యనియు శంకరవిజయమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో॥ స్మృతి ర్వేద విరోధేతు పరిత్యాగో యథా భవేత్।

తథైవ లౌకికం వాక్యం స్మృతిబాధే పరిత్యజేత్॥

అను ప్రయోగపారిజాతమునం దుదాహరింపఁబడిన స్మృతివాక్యమును వేదమునకు విరోధముగానున్న స్మృతి యేప్రకారముగా పరిత్యజింపఁబడునో అదేప్రకారముగా స్మృతివిరోధమయిన యాచారమును పరిత్యజింపవలయునని చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతీ మమైవాజ్ఞే య స్తే ఉల్లంఘ్య వర్తతే।
ఆజ్ఞాఛేదీ మమ ద్రోహీ సవధ్యో నాత్ర సంశయః॥

శ్రుతి స్మృతులు నా (యీశ్వరుని) యాజ్ఞ లేగనుక వాని నుల్లంఘించి ప్రవర్తించువాఁడు నా (యీశ్వరుని) యాజ్ఞను మీఱి నాకు ద్రోహి యయి నిస్సందేహముగా వధ్యుఁడగు ననియు,

శ్లో॥ తస్మా చ్ఛాస్త్రం ప్రమాణంతే కార్యా కార్య వ్యవస్థితౌ।
జ్ఞాత్వా శాస్త్ర విధానోక్తం కర్మ కర్తు మిహార్హసి॥

కాఁబట్టి కార్యాకార్య వ్యవస్థ చేయుటకు నీకు శాస్త్రమే ప్రమాణము; శాస్త్రవిధానమును గుర్తెఱిఁగి యీలోకమున నీవేపనిని కాని చేయఁదగుననియు భగవద్గీతలయందును, మఱియుంగల యనేకప్రమాణ గ్రంథములయందును శాస్త్రముయొక్క యాత్కృష్ట్యము సహస్రముఖముల ఘోషింపఁబడియున్నది. ఇట్లుండఁగా మన ప్రతిపక్షులు శాస్త్రమున కన్న ఆచారమే యెక్కువయినదని యేల వాదించుచున్నారో తెలియఁజాలకున్నాము. ఇట్లు వాదించుటకు వారికి శాస్త్రములయందుఁ బ్రమాణబుద్ధియైనను లేకపోవలెను; లేదా, బహుజనులచేత నాచరింపఁబఁడుచుండు దానికి శాస్త్రమునందు గతిలేకపోవునాయని యూహయైనను పుట్టవలెను. ఉండునేమోయని యనుమానింపఁదగిన దానికంటెఁ బ్రత్యక్షమయిన శ్రుతియే బలీయమగును గనుక, "శ్రుతిర్హి బలీయ స్యా దానుమానికా దాచారాత్" అను సూత్రమునుబట్టి వారి యీకడపటి యూహకును నవకాశము లేదు. శ్రుతి స్మృతులకంటె నాచారమే బలీయమనుటకు ప్రమాణగ్రంథములనుండి వారొక్క యుదాహరణమునయినను జూపఁగలిగినవారు కారు; తమకేమో లాభకారి యనుకొని తైత్తిరీయోపనిషత్తు శిక్షా

వల్లిలోని యీక్రింది శ్రుతివాక్యమును మాత్రము వారుదాహరించిరి :—

యాన్యనవద్యాని కర్మాణి తాని సేవితవ్యాని-నోఇతరాణి.

యాన్యస్మాకగ్ం సుచరితాని తాని త్వయోపాస్యాని-నోఇతరాణి-

'ఏవి నిందితములుకాని కర్మలో యవియే యనుష్ఠింపఁదగినవి కాని యితరములు కావు; మాసుచరితలేవియో యవియే నీచే నుపాసింపఁదగినవికాని తక్కినవి కావు' అని బోధించుటవలన నీశ్రుతియు శాస్త్ర విరుద్ధాచారమును నిషేధించుచునే యున్నది. దీనియర్థ మెల్లరకును దేటపడుటకయి యీశ్రుతియొక్క శంకర రామానుజ భాష్యముల నిందు వ్రాయుచున్నాను :—

యాన్యపిచాన్యాని-అనవద్యాని=అనిందితాని, శిష్టాచారలక్షణాని-కర్మాణి-తాని సేవితవ్యాని త్వయా నో కర్తవ్యాని=నకర్తవ్యాని ఇతరాణి, సావద్యాని శిష్టకృతాన్యపి; యాన్యస్మాకం=ఆచార్యాణాం సుచరితాని=శోభనచరితాని, ఆమ్నాయా ద్యవిరుద్ధాని=తాన్యేవ త్వయోపాస్యాని-అదృష్టార్థాన్యనుష్ఠేయాని=నియమేనకర్తవ్యానీ త్యేతత్-నోఇతరాణి=విపరీతా న్యాచార్యకృతాన్యపి.

అని శంకరాచార్యులును,

శిష్టాచారే ష్వపి శ్రుతి స్మృతివిరోధశూన్యతయా యాని సుచరితాని తాన్యేవ హోళాదికాని గ్రాహ్యాణి-నలోభాదిమూలచరితానీత్యర్థః

అని రామానుజాచార్యులును, పై శ్రుతివాక్యమునకు వేదవిరుద్ధములుకాని యాచార్యుల యాచారములను గ్రహింపవలయునేకాని వేదవిరుద్ధములైన శిష్టాచారములను గ్రహింపఁగూడదని స్పష్టముగా వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. ఏవిధమునఁజూచినను శాస్త్రము శిష్టాచారమునకంటె దుర్బలమైనదని సాధించుట కాధారము లేశమైనను గనఁబడదు. ఇట్లున్నను మనదేశ మేమి పాపము చేసికొన్నదో

కాని శాస్త్రముయొక్క యధికారమును దా నక్రమముగా నాక్ర మించుకొని యెల్లయెడలను ఆచారమే మనదేశమునందు నిరంకుశాధి కారమును చెల్లించుచున్నది. జనులును విషయవిచారమును బొ త్తిగా మానివేసి యాచారమున కత్యంతము దాసులై యది నడిపిం చునట్లెల్లను నడుచుచున్నారు; శాస్త్రమున కాచారానుకూలముగా నర్థములు కల్పించి, శాస్త్రదేవతను ఆచారపిశాచమునకు లోఁబ ఱిచి దాసినిగాఁ జేయుచున్నారు. ఓయాచార పిశాచమా! నీవు వచ్చి యాశ్రయించి స్థిరపడినతరువాత నేకదా యీహిందూదేశము తక్కిన దేశముల హీనదశను జూచి పశ్చాత్తాపపడు పూర్వస్థితిని బోగొట్టు కొని తన్నుఁజూచి యితరదేశములవారే పశ్చాత్తాపపడవలసిన యిప్ప టిదశకు వచ్చినది. నీయధికారప్రాబల్యము ముదురుటచేత నేకదా లేశ మయిన నభివృద్ధి కవకాశములేక దేశము నానాటికి క్షీణదశను బొందు చున్నది? నీకు పరమభక్తులౌటచేత నేకదా జనులు తమ మేలునైన దెలిసికోలేక యెవ్వరైన నిన్నతిక్రమించి యించుక దేశమునకు క్షేమకరమయిన పనికిఁ బూనినచో వారిని బహువిధముల దూషిం చుచు 'మీతాతలును ముత్తాతలును మీవంటి బుద్ధిమంతులు కారా? వారు చేయని కార్యమును మీరేల చేయవలె' నని యా క్షేపించుచు నీయధికారమును స్థాపింపఁ జూచుచున్నారు? అభివృద్ధి కయి ప్రయత్నముచేయువారి మాటలను విన్నమాత్రముననే పాపమువచ్చి చుట్టుకొనునని యెంచి కొందఱు దూరదూరముల తొలఁగుచున్నారు. ఓయాచారపిశాచమా! నీవు వచ్చి చేరి యుక్తా యుక్తములను విచారించి తెలిసికొనుశక్తిని మనుష్యుల మనస్సులలో నుండి పాఱఁదోలినావు; సమస్తసుగుణములకును శిరోభూషణ మయిన కారుణ్యమును మొదలంట పెల్లగించివేసినావు; నిజమయిన

యోగ్యత లేకపోయినను బాహ్యవేషధారణముచేతనే గౌరవము కలుగునట్లును బాహ్యచిహ్నభావమాత్రమున యోగ్యుల కగౌరవము కలుగునట్లును జేయుచున్నావు. ఓజనులారా! మీరిఁకను నెంతకాలము తుచ్ఛమయిన యాచారమునకు కన్నులు మూసికొని దాస్యము చేయుచు మీలాభమును సహితము తెలిసికోలేక యజ్ఞానాంధకారమునఁ బడియుండెదరు? దేవుఁడిచ్చిన జ్ఞానమును పదటఁ గలిపి మీయభివృద్ధిని నిరాకరించి యెంతకాల మీలాగున క్రూరమయిన యీ దురాచారమునకు దాసులయి యుండెదరు? ఇంతటనైనను తెలివితెచ్చుకొని మనమేలును కన్నులు తెఱచి చూచి శాస్త్రముయొక్క నిజమయిన తాత్పర్యమును గ్రహించి దాని ననుసరించి ప్రవర్తింప యత్నింపుఁడు. మనము పూర్వాచారము మీఱరాదనుకొన్నను మనకుఁ దెలియకయే కొన్నిమార్పులు కలుగుచుండును. మృగాదులుమాత్రమే మార్పులేక యెప్పుడు నేకరీతిగా నుండునుగాని మనుష్యులలో మార్పులు గలుగుచుండుట సహజగుణము. మనము విషయవిచారమును బొత్తిగాఁ గట్టిపెట్టి పూర్వపుదే మంచిదని పట్టుపట్టి కూరుచుండుటచే నిప్పుడు మనలోఁ గలుగుచున్న మార్పులన్నియు తఱుచుగా చెడుగునకే కారణమగుచున్నవి. ఒకదానిని క్రొత్తగా నేర్పఱిచి సమర్థించుట కష్టమయినను నేనిప్పుడు పూనుకొన్న కార్యమునందు క్రొత్తదేదియు లేదు; శాస్త్రమహాసముద్రమున నాచారమను నాచుచేఁ గప్పఁబడి స్పష్టముగాఁ గనఁబడకున్న పూర్వరూపమునే మీకు నేను జూపఁబూనుకొన్నాను. నేను పూనిన కార్యమునకుఁ బ్రతిపక్షులయి సింహములవలె నిలువఁబడిన పండితులతో నెదిరించి నాపక్షమును సాధించుటకుఁ దగినంత సామర్థ్యము నావద్దలేకపోవుట వాస్తవమే యైనను, నేను పూనిన

పక్షముయొక్క బలమును విచారింపఁగా నాకంతె ససమర్థులును దానిని సాధింపవచ్చునను నమ్మకము తోఁచుటఁబట్టి సాహసించు చున్నాను.

వేదము స్త్రీపునర్వివాహము నంగీకరించునా యంగీకరింపదా యను సంశయమును మొట్ట మొదట విచారింతము.—

శ్రుతి. "ఉదీర్ష్వ నార్యభిజీవలోక మితాసు మేత ముప శేష ఏహి హ స్తగ్రాభస్య దిధిషో స్త్వ మేత త్పత్యుర్జనిత్వ మభిసంబభూవ"

ఈశ్రుతికి విద్యారణ్యులవారు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానము నీవఱకే వ్రాసి యున్నాను కాఁబట్టి యీసారి దానియర్థమునుమాత్ర మిం దుదాహ రించుచున్నాను.

నారి=ఓనారీ, (నీవు) ఇతాసుమ్ =గతప్రాణుఁడయిన, ఏతం =ఈపతిని గూర్చి, ఉపవేషే =సమీపమున పడియున్నావు, ఉదీర్ష్వ =(పతిసమీ పమునుండి) లెమ్ము; జీవలోక మభి =జీవించియున్న ప్రాణిసమూహ మునుజూచి, ఏహి =రా. త్వమ్ =నీవు, హ స్తగ్రాభస్య=పాణిగ్రాహ కుఁడును, దిధిషోః =రెండవమాఱు వివాహమాడ నిచ్ఛగలవాఁడును (అయిన) పత్యుః =భర్తను, ఏతత్ =ఇటువంటి, జనిత్వం =భార్యా త్వమును, అభిసంబభూవ =అభిముఖ్యముచే చక్కగా పొందుము. ఇట్లు స్త్రీపునర్వివాహమును విధించునది యీశ్రుతి యొక్కటియేకాదు. అథర్వవేదము నందలి యీక్రింద నుదాహరింపఁబడిన వాక్యమును స్త్రీపునర్వివాహమున కవకాశము నిచ్చుచునే యున్నది.—

శ్రుతి॥ యా పూర్వం పతిం విత్వా అథాఽన్యం విందతే పతిం।
పంచౌదనం చ తావజం దదాతో నవియోషతః॥
సమానలోకో భవతి పునర్భువా పరఃపతిః।
యోజం పంచౌదనం దక్షిణాజ్యోతిషం దదాతి॥

ఒకస్త్రీ మొదట నొకనిని పెండ్లిచేసికొని తరువాత మఱియొకరిని పెండ్లి చేసికొన్నయెడల, వారు అజాఫంచౌదనము చేసిరేని వారెడఁబాయకుందురనియు, అజాపంచౌదనము చేసినపక్షమున రెండవభర్త పునర్భువుతోడ సమానలోకమును పొందుననియుఁ - పై శ్రుతి కర్థము. పూర్వకాలమునందు బ్రాహ్మణుఁడు బ్రాహ్మణేతర జాతులలోని స్త్రీలను మాత్రమేకాక, ద్విజాతులలో బ్రాహ్మణేతరుల విధవలనుగూడ వివాహ మాడఁదగినట్లు వేదమువల్లఁ గనఁబడుచున్నది. ఇందుకు నిదర్శనముగా నథర్వవేదమందలి వాక్యము నిందు క్రింద నుదాహరించు చున్నాను.—

శ్రుతి॥ ఉదయు త్పతయో దశ స్త్రియాః పూర్వే అబ్రాహ్మణాః ।
బ్రహ్మచేత్ హస్త మగ్రహీత్ సఏవ పతి రేకధా॥
బ్రాహ్మణ ఏవ పతిర్నరాజన్యో న వైశ్యో ।
త త్సూర్యః ప్రబ్రువా నితి పంచేభ్యో మానవేభ్యః॥

ఒక స్త్రీకి మొదట బ్రాహ్మణులు కానివారు పదిమంది భర్తలయి, ఆమెను బ్రాహ్మణుఁడు ప్రాణిగ్రహణము చేసికొనుపక్షమున, అతఁడే యామెకుఁ బెనిమిటియనియు, బ్రాహ్మణుఁడే పతిగాని రాజన్యుఁడును వైశ్యుఁడును కాఁడనియు, ఈయర్థమును అయిదుజాతుల మానవులకును సూర్యుఁడు చాటుచు తిరుగుచున్నాఁడనియు, పైశ్రుతి బోధించుచున్నది. ఈచెప్పినవానివల్ల శ్రుతి స్త్రీపునర్వివాహము నంగీకరించుచున్నట్లు విస్పష్ట మగుచున్నది. ఇంతియేకాక పూర్వము నేనుదాహరించిన యీక్రింది ఋగ్వేదవాక్యమును సూచనఁగా స్త్రీపునర్వివాహము నంగీకరించుచునే యున్నది:—

శ్రుతి. ఏకస్య బహ్వ్యో జాయా భవన్తి। నైకస్యై బహవ స్సహ పతయః.

ఈ శ్రుతియం దొకపురుషునకు బహుభార్యలగుదురని సాధారణ ముగాఁ జెప్పఁబడి, ఒకస్త్రీకి ఏకకాలమునందు బహుపతులు కారని చెప్పఁబడుటయే భిన్నకాలములయందు స్త్రీకి బహుభర్తలు కావచ్చు ననుట తేలుచున్నది. ఈయర్థమునే భారత వ్యాఖ్యానమున నీలకంఠా చార్యులవారును స్పష్టపఱిచి యున్నారు. మనవారు కొందఱు సహ శబ్దమునకు మఱియొక యర్థమును చేయఁజూతురు గాని, వారు దాని కేయర్థమును చెప్పినను ఇతర శ్రుతివాక్యసమన్వయముచేత దీనికి స్త్రీల కేకకాలమునందు మాత్రమే బహుభర్తలుండఁగూడ దన్న యర్థము సిద్ధముగును. ఈ దేశమునందు ముద్రింపఁబడిన పరాశర స్మృతి వ్యాఖ్యానములో నీశ్రుతిలోని "సహ" శబ్దమునకు మాఱుగా "స్యుః" అని కానఁబడుచున్నది. కాని, తక్కిన సమస్తముద్రితపుస్తక ములయందును "సహపతయః" అనియే యుండుటవల్లను, పూర్వులు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానములలో సహశబ్దమునే స్వీకరించి యుండుటవల్లను, ఋగ్వేదులలో నెల్ల "నైకస్యై బహవ స్సహపతయః" అను పాఠమే పారంపర్యముగా వచ్చుచుండుటవల్లను, 'స్యుః' అను పాఠము లేఖక ప్రమాదజనితమయి యుండవచ్చును. ఇట్లు ఋగ్వేదమునందును, యజుర్వేదమునందును, అథర్వవేదమునందును స్త్రీపునర్వివాహమునకు విధులే కనఁబడుచున్నవి కాని నిషేధవచనము లెందును గనఁబడు చుండలేదు. ఎటువచ్చినను మన ప్రతిపక్షులు నిషేధవాక్యమని యీ క్రింద నుదాహరించిన యజుర్వేదవాక్యమును గనఁబఱుతురు :—

శ్రుతి॥ యదేకస్మిన్ యూపే ద్వే రశనే పరివ్యయతి
తస్మా దేకో ద్వే జాయే విందతే
యన్నైకాగ్ం రశనాం ద్వయో ర్యూపయోః
పరివ్యయతి తస్మా న్నైకా ద్వౌ పతీ విందతే॥

ఈ శ్రుతియు స్త్రీల కేకకాలమునందే బహుపతిత్వమును నిషేధించు చున్నదిగాని భిన్నకాలములయందుఁ గాదు. వ్యాఖ్యానమున కెప్పుడును స్వతంత్రప్రమాణత లేదు గనుక, మూలవిరుద్ధముగానున్న వ్యాఖ్యానమెప్పుడును గ్రాహ్యముగాదు. అయినను, విద్యారణ్యుల వారు కాలభేదమునందుఁగూడ స్త్రీకి బహుపతు లుండఁగూడదని వ్యాఖ్యానములో వ్రాసినవారు కారు; ఈసంగతి యెల్లవారికిని దెలియుటకయి యీశ్రుతియొక్క విద్యారణ్యభాష్యము నిందు క్రింద వ్రాయుచున్నాను:—

యద్యస్మాత్, ఏకస్మిన్ యూపే పురుషస్థానీయే, ద్వే రశనే, రజ్జూ స్త్రీస్థానీయే, పరివ్యయతి=పరివేష్టయతి, తస్మాత్, ఏకః పుమాన్ ద్వే జాయే, విందతే=అనుభుఙ్క్తే, యద్యస్మాత్, ఏకాం రశనాం ద్వయోర్యూపయోః న పరివ్యయతి, తస్మాత్, ఏకా స్త్రీ ద్వౌ పతీ, న విందతే=న ప్రాప్నోతి.

పయిశ్రుతి యేకకాలమునందే స్త్రీలకు బహుపతిసంభవమును నిషేధించుచున్న దనుట కాధారము లనేకములు గలవు. ఈ శ్రుతి వాక్యము "అగ్నిష్ఠ"మనుయూపమును గూర్చినమంత్రము. "అగ్నిష్ఠం ద్వాభ్యాగ్ం రశనాభ్యాం పరివీయ" అనుసూత్రమునుబట్టి యేకకాలమునందే యగ్నిష్ఠయూపమునకు రెండురశనలను జుట్టఁబెట్టుదురు; ఒక్కయూపమున కేకకాలమునం దేప్రకారముగా రెండురశనలను జుట్టుదురో యదేప్రకారముగా నొకపురుషుఁ డేకకాలమునం దిద్దఱు స్త్రీలను బొందునని దృష్టాంతమునుబట్టి శ్రుతియొక్క పూర్వార్థమున కర్థము స్పష్ట మగుచున్నది. పయివాక్యమున కేకకాలమునందని యర్థ మగుచుండఁగా, క్రిందివాక్యమునకు భిన్నకాలములయందుఁగూడఁ గూడదని యర్థము చెప్పుటకు తదర్థబోధక మయినపదము లేకుండ

పీలుపడదు. గనుక, ఒక రశన నేకకాలమునం దేప్రకారముగా రెండు యూపములకుఁ జుట్టిరో యదేప్రకారముగా నొకస్త్రీ కేకకాలమునం దిద్దఱు భర్తలుండరని శ్రుత్యర్థము. పయిశ్రుతి యూపసామాన్యమును గురించినదిగాక విశేషముగా సన్నిష్ఠయూపమును గురించి చెప్పఁ బడినది గనుక, యూపసామాన్యమునం దెప్పుడయిన నొక రశనను రెండుయూపముల కేకకాలమునందుఁగాని పర్యాయమునఁగాని కట్టు చురా యనునది యిక్కడ విచారణీయాంశము గాదు. భారతము నందును, పూర్వోక్త ఋగ్వేదవాక్యమును ఈ శ్రుతియుఁకూడ ద్రౌపదీ వివాహఘట్టమున నేకకాలమునందు స్త్రీలకు బహుపతిత్వము నిషేధ మనిచూపుటకే యుదాహరింపఁబడి యున్నది.

శ్లో॥ సర్వేషాం ధర్మతః కృష్ణా మహిషీ నో భవిష్యతి।
ఆనుపూర్వేణ సర్వేషాం గృహ్ణాతు జ్వలనే శరాన్ ॥

'ధర్మమార్గమున మాయందఱకును ద్రౌపది భార్య కాఁగలదు. జ్యేష్ఠానుక్రమముగా నందఱిబాణములను అగ్నిసమీపమున గ్రహించునుగాక' యని యుధిష్ఠిరుఁడు ద్రుపదునితోఁ జెప్పినప్పుడు, ద్రుపదుఁడును బూర్వోక్తఋగ్వేదవచనార్థమును మనసునందు నిలుపుకొని

శ్లో॥ ఏకస్య బహ్వ్యో విహితా మహిష్యః కురునందన।
నైకస్యా బహవో లోకే శ్రూయంతే పతయః క్వచిత్ ॥

అని స్త్రీల కేకకాలమునందు బహుపతిత్వనిషేధమును జెప్పి యున్నాఁడు. శ్రీమాధవాచార్యులవారును పరాశరస్మృతి వ్యాఖ్యానమునందును స్థూలసూక్ష్మధర్మవివేచనమును జేయుచు, పైకి నధర్మముగాఁ గనఁబడు ద్రౌపదీవివాహమునందలి బహుపతిత్వమును సూక్ష్మధర్మమునుగాఁ జెప్పి ద్రుపదుఁడు లోకవిరుద్ధ మని చెప్పిన వాక్యము నందుకొని, "తిర్యక్ష్వపి ఏకస్యాం గవి వృషభద్వయయుద్ధ

దర్శనాత్" తిర్యగ్జంతువులయందుసహిత మొకయావు విషయమయి రెండుగిత్తలుపోరాడుట చూచుచుండుటవలన లోకవిరుద్ధము స్ఫుటమే యనియు, "వేదేప్యేవం శ్రూయతే" వేదమునందు నిటులే చెప్పఁబడు చున్నదని 'ఏకస్య బహ్వ్యో' యను శ్రుతిని "యద్దేకస్మిన్ యూపే" యను శ్రుతిని నుదాహరించియున్నారు. మాధవాచార్యులవా రిచ్చిన దృష్టాంతమువల్లను, వేదమును ఆ యర్థమునే యిచ్చుచున్నదని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పుటవల్లను, పయి శ్రుతిద్వయమును ఏకకాలమునందే స్త్రీలకు బహుపతిత్వ నిషేధము చేయుచున్నదని మాధవాచార్యుల వారి తాత్పర్యమయినట్లు బాలురకుసహితము తేటఁపడగలదు. ఒక వేళఁ బ్రతిపక్షుల యిష్టానుసారముగా "యద్దేకస్మిన్ యూపే" యను శ్రుతికి వాదము నిమిత్తమయి ఏకకాలమునందుఁగాని భిన్నకాల ములయందుఁగాని స్త్రీలకు ద్విపతిత్వనిషేధమునే యొప్పుకొన్నను, శాస్త్రసమన్వయరీతిచేత సామాన్యవిశేషవ్యవస్థను జేయఁగా స్త్రీ కిద్దఱుభర్తలు గూడదన్నసామాన్యవిధి భర్తమరణము సంభవించి నప్పుడు పునర్వివాహము చేసుకోవచ్చునని విధించు "ఉదీర్ష్వ నారి" యను విశేషవిధిచేత బాధింపఁబడి మృతభర్తృక యయినప్పుడు తప్ప స్త్రీకిఁ బునర్వివాహము లేదని సిద్ధాంత మగుచున్నది. ఈ ప్రకార ముగా విశేషసామాన్య భావముచేత వ్యవస్థచేయుట కవకాశము లేక రెండును సమానబలము గలవిగా నున్నప్పుడుసహితము పూర్వోప న్యాసమునం దుదాహృతము లయిన 'ధర్మజిజ్ఞాసమానానాం' మొద లయిన స్మృతివచనములచేతను, 'విహితప్రతిషిద్ధత్వే వికల్పే పర్యవ సానం' అను న్యాయముచేతను వికల్పముగా స్త్రీపునర్వివాహ మంగీ కార్యమేయగును. ఏ విధముచేతఁ జూచినను స్త్రీపునర్వివాహము వేదవిహితమే యని నిష్కృష్టాశయము తేలుచున్నది. మఱియు నీ

నడుమ వర్తమానరత్నాకర పత్రికాధిపతిగారు,-

"సూర్యాభ్యుదిత స్సూర్యాభినిర్ముక్తే -సూర్యాభినిర్ముక్తః
కునఖి -కునఖీ శ్యావదతి -శ్యావద న్నగ్రదిధిషౌ -అగ్రదిధిషుః
పరివిత్తే -పరివిత్తో వీరహణి"

ఇత్యాది శ్రుతివాక్యమును వ్రాసి "సూర్యుఁ డుదయించునపుడు నిద్రపోవువాఁడు మహాపాపి. అస్తమించునపుడు నిద్రపోవువాఁడు వానికంటె నధికుఁడు. వానికంటె పుప్పిగోళ్ళవాఁ డధికుఁడు. వానికంటె నల్లని దంతములుగలవాఁ డధికుఁడు. వానికంటె దిధిషుఁడు (అనఁగా వితంతువులను పరిగ్రహించినవాఁడు) అధికుఁడు. వానికంటె నగ్రజునకు వివాహము కాకముందు వివాహితుఁడగువాఁ డధికుఁడు. వానికంటె వీరహత్య చేసినవాఁ డధికుఁడు' అని యర్థము వ్రాసి దిధిషుఁడు మహాపాపి కనుక వేదము మహాపాపిని వివాహము చేసికొమ్మనునా యని శంకించియున్నారు. దిధిషు వనఁగా వితంతువును వివాహము చేసికొనువాఁ డని యర్థము వ్రాయుట కేవలము పొరపాటు. "పునర్భూ దిధిషూ రూఢా ద్వి స్తస్యా దిధిషుః పతిః" అను నిఘంటువుంబట్టి రెండవమాఱు వివాహము చేసికొనుదాని భర్త దిధిషుఁ డనఁబడును. పూర్వోక్తశ్రుతియందు దిధిషునికన్నను మహాపాపి యని చెప్పఁబడిన పరివిత్తికి కుబ్జత్వాదిలోపములయం దేప్రకారముగా స్మృతివాక్యమునుబట్టి దోషము లేదో, యదే ప్రకారముగా మృతభర్తృకను వివాహము చేసికొను దిధిషునకును శ్రుతిస్మృతివాక్యబలమునుబట్టి దోష ముండదు; శాస్త్రవిరుద్ధముగా పునర్భువును వివాహము చేసికొన్న దిధిషుఁడుమాత్రమే దోషి యగును. ఈ యర్థమే పయి శ్రుతిద్వయము సమన్వయమువలనం దెలును.

ఈ వఱకుఁ గొంత శ్రుతివిచారము ముగిసినది గనుక, ఇఁక స్మృతులవిషయమై కొంత చర్చింతము. ఈ విషయము నీవఱకే విద్యాసాగరుఁడు మొదలగు గొప్పపండితులు విశేషముగా వ్రాసియున్నారు. నేనును వారిమార్గమునే యనుసరించి కొన్నివిశేషాంశములనుగూడ నందందుఁ దెలిపెదను. మనుస్మృతి మొదలుగాఁగల ధర్మశాస్త్రము లనేకములు కలవు; వానికర్తల నామధేయములు యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి మొదలగువానియందుఁ జెప్పఁబడియున్నవి. వేదములయం దన్నిధర్మములును జెప్పఁబడియుండలేదు గనుకను, కాలభేదమునుబట్టి యాయా యుగములకు వేఱువేఱుగ విశేషధర్మములు కావలసివచ్చును గనుకను, ఆయా యుగములకు విశేషధర్మము లేర్పడియున్నవి. అందుచేత స్మృతులయందుఁ జెప్పఁబడిన ధర్మము లన్నియుఁ బ్రతియుగము నందును అనుష్ఠింపఁబడవలసిన యావశ్యకము లేదనియు, ప్రత్యేకముగా నేయుగమున కేస్మృతి యేర్పడియున్నదో యా యుగమునకా స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడిన ధర్మములే ముఖ్యములనియు, అనుక్తములనుమాత్ర మితరస్మృతులనుండి గ్రహింపవలయుననియు, విస్పష్టమగుచున్నది.

శ్లో॥ అన్యే కృతయుగే ధర్మా స్త్రేతాయాం ద్వాపరే పరే।
అన్యే కలియుగే నౄణాం యుగహ్రాసానురూపతః॥

అను మనువచనము యుగానుసారముగా, కృతయుగధర్మములు వేరనియు, త్రేతాయుగపువి వేరనియు ద్వాపరయుగపువి వేరనియు, కలియుగపువి వేరనియు, స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నది. ఇఁక నేయుగమున కేస్మృతి ముఖ్యమయినదని విచారింపఁ బూనుకొందుమేని,

శ్లో॥ కృతే తు మానవా ధర్మా స్త్రేతాయాం గౌతమా స్మృతాః।
ద్వాపరే శాంఖలిఖితాః కలౌ పారాశరా స్మృతాః॥

అను పారాశరస్మృతివచనమునుబట్టి కృతయుగమునకు మనుస్మృతియు, త్రేతాయుగమునకు గౌతమస్మృతియు, ద్వాపరయుగమునకు శాంఖలిఖితస్మృతులును, కలియుగమునకు పారాశరస్మృతియు ప్రధానములయి యున్నట్టు కరతలామలకముగాఁ దెలియవచ్చును. పరాశరస్మృతి ప్రథమాధ్యాయమునందు ఋషు లందఱును వ్యాసునియొద్దకుఁ బోయి,-

శ్లో॥ మానుషాణాం హితం ధర్మం వర్తమానే కలౌ యుగే।
శౌచాచారం యథావ చ్చ వద సత్యవతీసుత ॥

వర్తమానకలియుగమునందు మనుష్యులకు విహితములగు ధర్మములను జెప్పుమని యడుగఁగా నతఁడు సమస్తధర్మములును దనకుఁ దెలియవు గనుకఁ దన తండ్రియైన పరాశరు నడుగుదమని చెప్పి, వారి నందఱిని నాతనికడకుఁ దీసికొనిపోయి యడుగఁగాఁ బరాశరుఁడు చెప్పినట్లుండుటచేతఁ బరాశరస్మృతియందలి ధర్మము లన్నియుఁ గలియుగధర్మములే యని నిస్సందేహముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. అంతియకాక పరాశరస్మృతియొక్క ద్వితీయాధ్యాయముయొక్క మొదట,-

శ్లో॥ అతః పరం గృహస్థస్య ధర్మాచారం కలౌ యుగే।
ధర్మసాధారణం శక్యం చాతుర్వర్ణ్యాశ్రమాగతం।
సంప్రవక్ష్యా మ్యహం పూర్వం పరాశరవచో యథా ॥

పూర్వము పరాశరుఁడు చెప్పినట్టుగా కలియుగమునందలి గృహస్థధర్మాచారములను చాతుర్వర్ణ్యాశ్రమాగతములై శక్యములయిన సాధారణధర్మములను జెప్పుచున్నానని యుండుటయు, పరాశరస్మృతిలోని వన్నియు కలిధర్మములే యని స్థిరపఱుచుచున్నది. పరాశరస్మృతి యందలి నాలుగవ యధ్యాయములో,-

శ్లో॥ నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే క్లీబే చ పతితే పతౌ।
పంచ స్వాపత్సు నారీణాం పతి రన్యో విధీయతే॥

అని పతి నష్టుఁ డయినప్పుడును, మృతుడయినప్పుడును, సన్యసించి నప్పుడును, నపుంసకుఁడై నప్పుడును, పతితుఁడై నప్పుడును, ఈ యయిదాపదలయందును స్త్రీకిపునర్వివాహము విధింపఁబడి యున్నది. ఈ శ్లోకములోని పదములనుబట్టిగాని, ప్రకరణమునుబట్టిగాని, దీనికి మఱియొక విధముగా నర్థము చెప్పుటకు వీలులేదు. దీని కితరస్మృతుల తాత్పర్యానుసారముగా నర్థము చేయవలసిన యావశ్యకమును లేదు. కలియుగధర్మప్రవర్తకమైన యొకస్మృతియందుఁ బ్రత్యేకముగాఁ గలియుగమునందే యాచరణీయమయిన యొకధర్మము చెప్పఁబడి అది యితరయుగధర్మప్రవర్తకములయిన బహుస్మృతులకు విరుద్ధమయినప్పుడు, అన్నిస్మృతులతోను సమన్వయించునట్లుగా మొదటి స్మృతి వాక్యమున కర్థము చెప్పవలెనన్నచో నట్టి స్మృతివలనఁ బ్రయోజనమే లేకపోవును; కాలానుగుణముగా యుగధర్మములు వేఱువేఱుగా నుండుటను మన్వాదివచనములును వ్యర్థములయి పోవును.

కలిధర్మబోధకమయిన యీ పరాశర స్మృతికి వ్యాఖ్యానము చేసిన వారిలో మాధవాచార్యులును నందపండితుఁడును ప్రసిద్ధులు. వారిరువురును స్త్రీపునర్వివాహము కూడదను కోటిలో చేరినవారే యయినను, పూర్వోదాహృతమయిన "నష్టే మృతే" యను శ్లోకము నకు మొదట వ్యాఖ్యానము చేసిన మాధవాచార్యుఁ డొకవిధముగాను, తరువాత వ్యాఖ్యానముచేసిన నందపండితుఁ డొకవిధముగాను, అర్థమును వ్రాసియున్నారు. వారిలో మాధవాచార్యుఁడు "పరివేదన పర్యాధానయో రివ స్త్రీణాం పునరుద్వాహస్యాపి ప్రసంగాత్ కించి దభ్యనుజ్ఞాం దర్శయతి" అని పరివేదనపర్యాధానములకువలెనే స్త్రీల

పునర్వివాహమునకును ప్రసంగమువలనఁ గొంచె మనుజ్ఞను జూపు చున్నాఁడని, యిది స్త్రీపునర్వివాహవిధి యయిన ట్లొప్పుకొని, "అయంచ పునరుద్వాహో యుగాంతర విషయో ద్రష్టవ్యః" అని యీ పునర్వివాహము యుగాంతరవిషయముగాఁ జూడఁబడఁదగినదని వ్రాసి తన వాక్యమున కాధారముగా "తథా చాదిత్యపురాణం ఊఢాయాః పునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశం గోవధం తథా। కలౌ పంచ నకుర్వీత భ్రాతృజాయాం కమండులు-మితి" యని యాదిత్యపురాణ ములోనిదని యొకశ్లోకమును వ్రాసిరి. ఈశ్లోక మాదిత్యపురాణ ములోగాని, నాగరపుస్తకమున నున్నట్టు ఆదిపురాణములోఁగాని కనఁబడనట్టు వ్రాసి, "నష్టేమృతే" యనువచనము యుగాంతర విషయమను మాధవోక్తికి "కలౌ పారాశరాస్స్మృతాః" అనుమూల వచనవిరోధమును, "అతః కలౌ ప్రాణినాం ప్రయాససాధ్యే ధర్మే ప్రవృత్త్యసంభవాత్ సుకరో ధర్మోత్ర బుభుత్సితః" కలియుగము నందు మనుష్యులకు ప్రయాససాధ్యములయిన ధర్మములయందుఁ బ్రవర్తించుట యసంభవము గనుక సుకరములైన ధర్మములు పరా శరస్మృతిలోఁ జెప్పఁబడునను స్వవ్యాఖ్యాన విరోధమును, గ్రంథ ములోఁ గనఁబడని "ఊఢాయాః పునరుద్వాహ" మను శ్లోకమును గైకొనుటచే వివాదగ్రస్తవచన ప్రామాణ్యాశ్రయమును, పురాణమున కంటె స్మృతి బలియమను వ్యాసవచనవిరోధమును, "ఊఢాయాః పునరుద్వాహ" మను పురాణవచనము సామాన్యముగా వివాహితకుఁ బునర్వివాహమును నిషేధించుచు "నష్టే మృతే" యను పరాశరవచ నము విశేషముగా నయిదాపదలయందు మాత్రము పునర్వివాహమును విధించుచుండుటచేత సామాన్యవిశేషభావవిరోధమును, పొసఁగునని పండితు లీవఱకే యాక్షేపించి దోషపంచకమును గనబఁఱచి

యున్నారు. ఈ ప్రకారముగానే చతుర్వింశతిస్మృతివాఖ్యయందు భట్టోజీదీక్షితులును,—

"న చ కలినిషిద్ధస్యాపి యుగాంతరీయ ధర్మస్యైవ నష్టే మృతే ఇత్యాది పరాశరవాక్యం ప్రతిపాదక మితి వాచ్యం—కలా వనుష్ఠేయా౯ ధర్మా నేవ వక్ష్యామీతి ప్రతిజ్ఞాయ తద్గ్రంథస్యప్రణయనాత్"

కలియం దనుష్ఠింపఁదగిన ధర్మములనే చెప్పుచున్నానని పరాశరుల వారే ప్రతిజ్ఞ చేసియుండుటవలన "నష్టే మృతే" ఇత్యాది పరాశర వాక్యము యుగాంతరవిషయమును కాదని రూఢిచేసి యున్నారు. మాధవాచార్యులకును తరువాత ఈసందేహమేకలిగి ద్వాదశాధ్యాయ వ్యాఖ్యానావసానమునందు,—

"నను వ్యాసేన కలిధర్మాణాం పృష్టత్వా త్కలౌ పారాశరాః స్మృతా ఇతి పరాశరేణో త్తరితత్వాచ్చ పరాశరోక్తా స్సర్వే కలిధర్మా ఏవేతి వక్తవ్యం"

వ్యాసునిచేఁ గలిధర్మములే యడుగఁబడుటవలనను గలియందుఁ బారాశరస్మృతి యని పరాశరునిచేతనే యుత్తరము చెప్పఁబడుట వలనను పరాశరోక్తధర్మము లన్నియు కలిధర్మములే యని చెప్పఁగొని,—

"కించ శేషం మునివిభాషిత మితి ఇతరమున్యుక్తకలి నిషేధానా మప్యభ్యుపగతిః స్పష్టం లక్ష్యతే"

అయినను 'శేషంమునివిభాషితమ్' అనుటవలన నితరమునులచేఁ జెప్ప బడినకలినిషేధములకు గతి కలుగుట స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచున్నదని,—

"నష్టే మృతే ప్రవ్రజిత ఇతి పునరుద్వాహవిధిః పరివేదనాద్యక్రమవివాహవిషయత్వేన అన్యథా సిద్ధః"

'నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే' ఇత్యాది పునర్వివాహవిధి పరివేదనాద్యక్రమ వివాహవిషయమగుట యన్యవిధముగా సిద్ధించుచున్నదని వ్రాసి యున్నారు. 'అన్యథా' యనఁగాఁ బరాశరస్మృతివచనముచేతఁగాక 'ఊఢాయాః పునరుద్వాహ' మను పురాణవచనముచేత సిద్ధించుచున్న దని మాధవాచార్యుల తాత్పర్యము. పరాశరులవారు "శేషం ముని విభాషిత" మని చెప్పుటచేఁ దనస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడక మిగిలిన విషయములకు ఇతరమునివాక్యము లనఁగా నితర ధర్మశాస్త్రవాక్య ములు ప్రమాణములనిరే కాని మాధవాచార్యు లర్థముచేసినట్లు తన స్మృతియందుఁ జెప్పఁబడిన ధర్మములకు విరోధముగా నుండు నితర పురాణవాక్యములుగూడ ప్రమాణములని చెప్పినవారు కారు. కాఁబట్టి మాధవాచార్యులవారి యీవాదమును నిరాధార మయినదే. మఱియు నీమాధవాచార్యులే 'శేషం మునివిభాషిత' మనుచోట శేషమనఁగా నవశిష్టమని వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నారు. ఇంతియేకాక మాధవా చార్యులు "నష్టే మృతే" యను పునర్వివాహవిధి యుగాంతరవిషయ మనుటచే మూలగ్రంథమునందలి యుత్తరశ్లోకముల సంబంధమునకును, వానికిఁ దాను వ్రాసిన వ్యాఖ్యానమునకును గూడఁ బొసఁగుబాటు లేకపోవలసివచ్చినది. పరాశరులు మొదట స్త్రీలకుఁ బునర్వివాహమును జెప్పి, తరువాత బ్రహ్మచర్యమును జెప్పి, తదనంతరము సహగమనమును జెప్పి, ఆమూటిలో నేదియైనను జేయవచ్చునని విధించిరి. ఆమూటిలో నొకటి పూర్వయుగముల కయినచోఁ దక్కినవియుఁ బూర్వయుగములకే కావలసివచ్చును. లేదా, అన్నియుఁ గలియుగమున కయినను గావలసి యుండును.

"శ్లో॥ మృతే భర్తరి యా నారీ బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితా।
సా మృతా లభతే స్వర్గం యథా తే బ్రహ్మచారిణః ॥"

అను తరువాయి శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యచేయుచు మాధవాచార్యులవారు "పునరుద్వాహ మకృత్వా బ్రహ్మచర్య వ్రతానుష్ఠానే శ్రేయోతిశయం దర్శయతి" యని వ్రాసియున్నారు. ఇవి రెండును ఏకయుగమునందే కాకపోయినయెడల, పునరుద్వాహము చేసికొనక బ్రహ్మచర్యవ్రతమును జేయుటయందు శ్రేయోతిశయమున్నదని చెప్పుట కెట్లు వీలుకలిగి యుండును ? మాధవాచార్యులు గొప్పవాఁడే యయినను "ప్రమాదో ధీమతామపి" యని యుండుటవలన, ఈవిషయమున నాతఁడు పొఱ పడిన స్థలములయందు,

"మాధవస్తు సామాన్య వాక్య నిర్ణయం కుర్వన్ భ్రాంత ఏవ" అని నిర్ణయసింధువు మొదలయిన గ్రంథములయందు కమలాకరభట్టు మొదలగువారాక్షేపించి వ్రాసియే యున్నారు. ఈబాధకముల నాలో చించి, 'అయం చ పునరుద్వాహో యుగాంతరవిషయ' మనుచోట 'అయుగాంతరవిషయ' మని పదచ్ఛేదము చేసికోవలెననియు, అది యే మాధవాచార్యుల తాత్పర్యమనియు, అపునర్వివాహము ప్రకర ణమునుబట్టి పరివేదినీపరమగుననియు, కనుకనే మాధవాచార్యులు అగ్రేదిధిషూప్రాయశ్చిత్తస్థలమునందు "నష్టాది నిమిత్తేషు తు నష్టే మృతఇతి వక్ష్యమాణం ద్రష్టవ్య" మని వ్రాసియున్నారనియు నంది రాజు లక్ష్మీనారాయణదీక్షితులుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యీవి ధముగా పదచ్ఛేదముచేయుట యెంతమాత్రము యుక్తముగాఁ గనుపట్టదు. ఎట్లన్న—శబ్దశక్తిచేతఁగాని ప్రకరణమునుబట్టిగాని 'నష్టే మృతే' యను పునర్వివాహవిధి పరివేదినీపరముగాదని సాధారణ సంస్కృతభాషా పరిజ్ఞానముగల బాలురకుసహితము సులభముగాఁ దెలియును. మూలములో నెక్కడను బరివేదినియను నర్థమిచ్చు పద

ము లేదు; వ్యాఖ్యానము నందయినను స్త్రీణా మనియే సామాన్య ముగా వ్రాయఁబడినదిగాని పరివేదినీపదము గాని తదర్థబోధక పదాంతరముగాని వేయఁబడి యుండలేదు. ప్రకరణమునుబట్టి విచారించినను 'నష్టే మృతే' యనుశ్లోకము పర్యాధానవిధి తరువాత నున్నదిగాని పరివేదనీవిషయము చెప్పఁబడిన తరువాతలేదు. పునర్వివాహవిధి పరివేదినీపరమగు నెడల, బ్రహ్మచర్యమును సహగమనమునుగూడ పరివేదినులకే యగునుగనుక, పరాశరులవా రొక్క పరివేదినులకు మాత్రమే బ్రహ్మచర్యమును సహగమనమును విధించి స్త్రీలకు సామాన్యముగా మానివేసినారని చెప్పుటకంటె విరుద్ధము మఱియొకటి యుండదు. 'అయంచ పునరుద్వాహో అయుగాంతర విషయో ద్రష్టవ్య' యనుచో యుగాంతరవిషయమని యర్థము చేసితిమేనిఁ బూర్వ మొకచోట 'నష్టే మృతే' యనుదానినె మనువచనముగా వ్రాసి "సోయం పునరుద్వాహో యుగాంతరవిషయః" (ఈపునర్వివాహము యుగాంతరవిషయము) అని వ్రాసియున్నాఁడు గాన నిచ్చట నీపునర్వివాహమును యుగాంతరవిషయమేయని సముచ్చయార్థకమయిన 'అయంచ' యనుదానిలోని చ కారమున కర్థము పొసఁగియుండునుగాని, అయుగాంతర విషయమని పదచ్ఛేదము చేసినచో చ కారమువలన నేమిప్రయోజన ముండును ? అంతియకాక 'తథాచాదిత్యపురాణ' మని యాదిత్య పురాణవచనమును వ్రాయుటచే నాదిత్యపురాణవచనము పూర్వవాక్యమున కుపష్టంభకముగాఁ గదా యుండవలయును? అయుగాంతర విషయమని పదవిభాగము చేసెడి పక్షమున, కలియుగమున నూఢా వివాహమును నిషేధించు వచనము కలియుగమునకే యీవిధి యని చెప్పు పూర్వవాక్యమున కెట్లుపష్టంభకము కాఁగలదు? 'ఊఢాయాః పునరుద్వాహ' మను వచనము మొదటఁజెప్పినట్లు యుగాంతరవిషయ

మనుటకును, తరువాతఁ జెప్పినట్టు అయుగాంతర విషయ మనుటకును గూడ నేప్రకారముగా నుపష్టంభకప్రమాణము కాఁగలదు? కాఁబట్టి యుగాంతరవిషయమనియే మాధవాచార్యులవారి యభిప్రాయము గాని అయుగాంతరవిషయమనికాదు. వెనుక 'నష్టాది నిమిత్తేషు తు నష్టే మృత ఇతి వక్ష్యమాణం ద్రష్టవ్య' మని నష్టాది నిమిత్తముల యందో ముందుఁ జెప్పఁబోవు నష్టేమృత ఇత్యాది విధి చూడఁదగిన దనుటవలన పరివేదినుల విషయమయికూడ నష్టాది నిమిత్తములయం దావిధిని జూడవలసినదని మాత్రమే మాధవాచార్యుల తాత్పర్యము గాని 'నష్టే మృతే' యను విధి పరివేదినీపరమేయని యెంతమాత్ర మును కాదు.

ఇఁక రెండవ వ్యాఖ్యానకారుఁడయిన నందపండితుఁడు 'నష్టే మృతే' యను విధి వాగ్దత్తాపరమని యీక్రింద నుదాహరించిన రీతిని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నాఁడు—

"నన్వస్తు పరివేదనే కన్యయా జ్యేష్ఠసమర్పణానంతరం పున స్తేనైవ వివాహో వాగ్దానా నన్తర మనిష్పన్నే వివాహే తు వరవై గుణ్యే జ్ఞాతేకథ మిత్యత ఆహ-నష్టే మృత ఇతి వాగ్దానా నన్తరం పాణిగ్రహణాత్ప్రాక్ ఏతా ఉత్పత్స్యమానపతిత్వే పూర్వస్మి న్వరే నష్టే. దూరదేశగమనేనాఽపరి జ్ఞాతవృత్తాంతే నారీణాం కన్యానా మన్యః పతి ర్విధీయతే- తథాహ నారదః -పరిగృహ్యతు యః కన్యాం వరో దేశాంతరం వ్రజేత్ । త్రీ నృతూ న్సమతిక్రమ్య కన్యాఽన్యం వరయే ద్వరం॥ స్త్రీపుంసయో స్తు సంబంధా ద్వరణం ప్రాగ్విధీయతే । వరణా ద్గ్రహణం పాణేః సంస్కారోపి విచక్షణైః ॥ తయో రనియతం ప్రోక్తం వరణం దోషదర్శనాత్॥ ఇతి."

'నష్టే మృతే' యను విధి వాగ్దత్తాపరమయినట్టు ప్రకరణమును బట్టియుఁ గనఁబడదు; శబ్దశక్తిచేతను ఆ యర్థము రాదు. మూలమును

లోని నారీణా మను పదము వివాహితలయిన కాంతలకేగాని యీ విధి వివాహముకాని కన్యలకుఁ గాదని సూచనగాఁ జెప్పుచున్నది. వాగ్దత్త యొక్క కాఁబోవువరుఁడు దేశాంతరము పోవుట మొదలయినవి యాపదలు కాఁజాలవు. గనుక, అయిదాపదలయందని యుండుటచేతనే వివాహితలయిన స్త్రీలకే పునర్వివాహము విధింపఁబడినట్లు తెలిసికోఁదగియున్నది. పునర్వివాహము వాగ్దత్తలకే యనునెడల, ప్రకరణమునుబట్టి బ్రహ్మచర్యమును సహగమనమునుగూడ వాగ్దత్తలకే యయి పరిహాసాస్పదమయిన యర్థము సిద్ధించును. మఱియు

శ్లో॥ "నోదకేన నవా వాచా కన్యాయాః పతి రుచ్యతే।
పాణిగ్రహణసంస్కారాత్ పతిత్వం సప్తమే పదే॥

అను నారదసంహితావచనమును బట్టియు

"శ్లో॥ నోదకేన న వా వాచా కన్యాయాః పతి రుచ్యతే।
పాణిగ్రహణసంస్కారో నియతం పతిలక్షణం॥"

అను పరాశరవచనమును బట్టియు, ఉదకదానముచేతఁగాని వాగ్దానము చేతఁగాని కన్యకయొక్క వరునకు పతిసంజ్ఞ లేదనియు, పాణిగ్రహణానంతరముననే పతిసంజ్ఞ కలుగుననియు స్పష్టమగుచున్నందునను, మూలమునందు పతిశబ్దమే ప్రయోగింపఁబడి యున్నందునను, 'నష్టే మృతే' యను శ్లోకము విధించు పునర్వివాహము వివాహితలకేగాని వాగ్దత్తలకుఁ గాదని కరతలామలకముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. పతిశబ్దమునకు లక్షణచేత కాఁబోవు పతియని యర్థము చేసికొని వాగ్దత్తాపరమున నన్వయించుకోవలెనని కాశీస్థ రామశాస్త్రులవారనిరి. శబ్దశక్తిచేతను ప్రకరణముచేతను పదముయొక్క వాస్తవార్థము సమన్వయింపని పక్షమున లక్షణచేత వేఱర్థమును గ్రహింపవలయునుగాని, సర్వవిధముల నిర్బాధకమయి స్పష్టమయిన యర్థము నిచ్చు

చున్నప్పు డేల లక్షణచేత విపరీతార్థమును దెచ్చిపెట్టుకో వలయునో యూహింపఁజాలకున్నాను. వ్యాకరణశాస్త్రమునుబట్టి "పత్యౌ" యని యుండవలసిన దానికి 'పతౌ' యని యుండుటవలన నా పదమునకు పతి సదృశుఁడని యర్థము చేసికోవలెననియు, అపతౌ యని పదవిభాగము చేసి నియోగపరముగా నర్థము చెప్పుకోవలెననియు, కాశీస్థ బాల శాస్త్రిలవారు చెప్పిరి. ఆర్షప్రయోగమగుటచేత వ్యాకరణదోష మిచ్చట ప్రవర్తింపదు. అయినను మనోరమయందు "పతౌ" యను రూపమును సాధువే యగుట విశదపఱుపఁబడి యున్నది.—

సూ. 'పతి స్సమాస ఏవ' (పతిశబ్ద స్సమాస ఏవ ఘిసంజ్ఞకః వార్తికము) ఏవకార ఇష్టతో అవధారణార్థః-అన్యథా హి సమాసే పతిరేవేతి సంభావ్యేత -ధాత్వాదే రిత్యాది జ్ఞాపకానుసరణే చ ప్రతిపత్తిగౌరవం స్యాత్ -అథకథం 'శీతాయాః పతయే నమః'- పరాశరశ్చ 'నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే క్లీబే చ పతితే పతౌ' వితి ఉచ్యతే -పతి రితి ఖ్యాతః పతిః -ణౌటి లోపే అచఇరిత్యౌణాదికః- అయం పతిశబ్దః పతి స్సమాస ఏవేత్యత్ర న గృహ్యతే- లాక్షణిక త్వాత్ -ఏతేన 'కృష్ణస్య సఖి రర్జున' ఇతి భారతం -సఖినా వాన రేంద్రేణే' తి చ రామాయణం చ వ్యాఖ్యాతం."

పయి నుదాహరింపఁబడిన మనోరమా వ్యాఖ్యానముం బట్టియు, 'శీతాయాః పతయేనమః' ఇత్యాది ప్రయోగములు రామాయణాది గ్రంథములం గనఁబడుచుండుటం బట్టియు, "పతౌ" యను రూపమును సాధువేయని స్పష్టమగుచున్నది. "షష్ఠ్యా ఆక్రోశే" అను సూత్రమును బట్టి నిందార్థమునందును మఱికొన్ని విశేషశబ్దములయందును దప్ప షష్టీవిభక్తియం దలుక్సమాసము శబ్దశాస్త్రమునందు విధింపఁబడి యుండలేదు గనుక, "శీతాయాః పతయేనమః" ఇత్యాది స్థల

ములయం దలుకన్నమాసమని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాఁబట్టి యిచ్చట పతిశబ్దమునకు భర్తయనియే యర్థమగుట విస్పష్టమగుచున్నది. వారు 'నష్టే మృతే' యను విధి నియోగపరమనుట కాధారలేశము గాని లేకపోవుటచేతను, విధవానియోగము పూర్వయుగములందు సహితము మన్వాదులచేఁ బహుధర్మములు నిందింపఁబడి యుండుటచే తను, పరాశరస్మృతియందలి స్త్రీపునర్వివాహవిధి నియోగపరము కాదని నేను జెప్పనక్కఱలేకయే యెల్లరును సులభముగాఁ దెలిసి కోవచ్చును.

'నష్టేమృతే' యనుశ్లోకమును పరాశరులవారు నారదస్మృతి నుండి గ్రహించియున్నారు; నారదస్మృతిని జూచినను, ఈస్త్రీపునర్వి వాహము వాగ్దత్తావిషయము కాదని తేటపడగదు. నారదస్మృతి—

శ్లో॥ నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే క్లీబే చ పతితే పతౌ।
పంచ స్వాపత్సు నారీణాం పతి రన్యో విధీయతేః॥
అష్టవర్షా ణ్యుదీక్షేత బ్రాహ్మణీ ప్రోషితం పతిమ్।
అప్రసూతా తు చత్వారి పరతోఽన్యం సమాశ్రయేత్॥

భర్త నష్టుఁడయినపుడు బ్రాహ్మణస్త్రీ సంతానము గలదయినయెడల నెనిమిదిసంవత్సరములును, సంతానము లేనియెడల నాలుగుసంవత్సర ములును జూచి వేఱొకనిని వివాహము చేసికోవలసినదని విధించుట వలన నయివిధి వాగ్దత్తావిషయమని మందమతి సహితము చెప్పఁజాలడు.

అద్దేపల్లి కృష్ణశాస్త్రులుగారు చదివిన ఖండన గ్రంథములో "నష్టే మృతే" యను పునర్వివాహవిధి సంకరులకని యొకచోటను, వాగ్దత్తలకని మఱియొకచోటను వ్రాసినారు. వాగ్దత్తలకని యర్థము చేయకపోయిన పక్షమున,-

శ్లో॥ పర పూర్వ స్త్రియాః పుత్రా న పిండం నోదక క్రియాః।
కన్యాయాః పూర్వ భర్తా చ ధర్మాధర్మౌ వ వాప్యతే॥

అని పరపూర్వస్త్రీయొక్క పుత్రులు పిండమును ఉదకక్రియయును గలవారు కారనియు, ఆ కన్యయొక్క పూర్వభర్త - ధర్మాధర్మములను పొందఁజనియుఁ జెప్పిన పరాశరవచనమునకు బాధకలిగి, పరాశరుని చేత దూషింపఁబడిన పునర్వివాహమునకు ప్రవర్తనము కలుగునని చెప్పిరి. కాని పరాశరులవారు దూషించిన పరపూర్వ, మగఁడుండఁగా నతనిని విడిచి మఱియొకనిని జేరినదిగాని విధివిహితముగా వివాహమైనది గాదు; ఈయర్థమునే సూచించుచు మనువు పరపూర్వాలక్షణమును వ్రాసియున్నాఁడు___

శ్లో॥ పతిం హిత్వాపకృష్టం నముత్కృష్టం యా నిషేవతే।
నింద్యైవ సా భవే ల్లోకే పరపూర్వేతి చోచ్యతే॥

తక్కువవాఁడయిన పతిని విడిచి గొప్పవాని నెవతె పొందుచున్నదో యా స్త్రీ లోకములో నింద్యురాలగుననియు, అట్టిస్త్రీ పరపూర్వ యని చెప్పఁబడుననియు, మనువు పంచమాధ్యాయమున వ్రాసియున్నాఁడు. మృతభర్తృకకు వివాహము గలదని సూచించు వాక్యము పరాశరస్మృతియందు మఱియొకటికూడఁ గలదు.

శ్లో॥ విధవా యా భవేత్కన్యా నిర్దోషా భర్తృ వర్జితా
తస్యావాసః పితు ర్వేశ్మ న లజ్జా చైవ సర్వదా॥

విధవయయిన కన్య నిర్దోషురాలయి భర్తచేత విడిచిపెట్టఁబడినప్పుడు సర్వదా పితృగృహమున వాసము చేయవలయునని, విధవ భర్తచేత విడువఁబడి యనిన తోడనే పునర్వివాహము గలదని పామరులును సులభముగా నూహింపదగియున్నది. ఈ శ్లోకమును కృష్ణశాస్త్రిగారు చదివిన ఖండనగ్రంథములో నుదాహరింపఁబడిన "పరపూర్వ

స్త్రియా." యను శ్లోకమును నాగరప్రతులయందుఁ గనఁబడుచున్నను, ఈ దేశమున ముద్రితమైయున్న తెనుఁగుపుస్తకములందుఁ గానరాకున్నవి. తమ వ్యాఖ్యకు విరుద్ధముగా నుండునని నందపండితాదులో, లేక యిక్కడ పుస్తకమును ముద్రించినవారో యీ శ్లోకములను దీసివేసియుందురు. తమ గ్రంథమునందు క్రొత్తశ్లోకములను జేర్పకుండుటకును మునుపున్నవానిని తీసివేయకుండుటకును పరాశరులవారు తమ స్మృతియందలి శ్లోకసంఖ్యనుగూడ కడపట నిచ్చియున్నారు. మాధవాచార్యులవారును వ్యాఖ్యానములో "వచనాంతరాణా మావాపోద్వాప నివృత్తయే సంఖ్యాభిధానం" అని యీ సంగతినే వ్రాసియున్నారు.—

శ్లో॥ ఏత త్పరాశరం శాస్త్రం శ్లోక పంచశతాధికమ్ ।
త్రిసప్తతి సమాయుక్తం ధర్మశాస్త్రస్య సంగ్రహః॥

ఈ పరాశరవచనమునుబట్టి పరాశరస్మృతిలో నైనువందలడెబ్బదిమూడు శ్లోకసు లుండవలసినను, శ్లోకమును శ్రమచేసి లెక్కించి చూచినవారందఱును ఏడెనిమిదిశ్లోకములు తక్కువగా నుండుటను కనిపెట్టఁగలరు. శ్లోకసంఖ్య తక్కువగుటకుంగల కారణము గ్రంథములోనుండి కొన్నిశ్లోకములు తీసివేయఁబడుటతప్ప మఱియొకటి యని యూహింపఁదగియుండదు.

స్త్రీపునర్వివాహము కలియుగనిషేధములలోఁ జేరియున్నది గాన, ఆచరణీయముకాదని కొందఱందురు. ఏ గ్రంథమునందును మృతభర్తృకావివాహము నిషేధింపఁబడి యుండలేదు; ఒకవేళ నిషేధింపఁబడి యున్నదని యొప్పుకొన్నను, కలిధర్మప్రవర్తక మయిన పరాశరస్మృతి వచనమునకంటె పురాణవచనములు దుర్బలములయినవి గనుక, అవి యంగీకరింపఁబడదగినవియు గావు. విధవావివా

హమును నిషేధించుచున్నవన్న వచనముల నించుక విచారింతము. "ఊఢాయాః పునరుద్వాహ" మను నాదిపురాణవచనము సాధారణముగా వివాహితలకుఁ బునర్వివాహమును నిషేధించుచున్నదిగాని మృతభర్తృకలకు నిషేధించుటలేదు. దేవరాచ్చ సుతోత్పత్తి ర్దత్తా కన్యా ప్రదీయతే" యను క్రతువచనమును "దత్తాయా శ్చైవ కన్యాయాః పునర్దానం పరస్యచ" అను బృహన్నారదీయ పురాణ వచనమును, "దత్తా కన్యా ప్రదీయతే" యను నాదిత్యపురాణవచనమును, సామాన్యముగా దత్తయైన స్త్రీయొక్క పునర్వివాహమును నిషేధించుచుండఁగా, అయిదాపదలయందుమాత్రము విశేషముచేత పరాశరవచనము స్త్రీపునర్వివాహమును విధించుచున్నది. కాఁబట్టి పయి నిషేధవచనములన్నియు మంచివరుఁడు దొరకినపుడు కన్యను మఱియొకనికిచ్చు పూర్వయుగాచారమును నిషేధించుచున్నవే కాని, కలిధర్మప్రవర్తకముగు పరాశరవచనమును నిషేధించుచుండలేదు; అట్లు నిషేధించుటకవి చాలినవియుఁ గావు. ఎట్లన్నను — ఆదిత్యపురాణాదులు పరాశరుఁడు విధించిన ధర్మములలోని యశ్వమేధాదులను కలియుగ నిషేధములని చెప్పుచున్నను, స్మృతికంటెఁ బురాణము దుర్బలమైన దగుటచే వానిని బాటింపక శూద్రకుఁడు, ప్రవరసేనుఁడు మొదలగురాజులు కలియుగములోనే యశ్వమేధాదులను జేసియున్నట్టు గ్రంథములు చెప్పుచునేయున్నవి. కాఁబట్టి యొకవేళ నేపురాణమయినను పరాశరస్మృతిలో విధింపఁబడియున్న స్త్రీపునర్వివాహమును నిషేధించినను, ఆ నిషేధము గ్రాహ్యము కాకయేపోవును.

విధవావివాహమును స్మృతులు కొన్ని నిషేధించుచున్నవి. కాఁబట్టి యది యిప్పు డాచరణీయముకాదని కొందఱు చెప్పిరి. కాని యే స్మృతియు స్త్రీపునర్వివాహమును నిషేధించి యుండలేదు; ఉండి

నను, అవి యితరయుగములకుఁ బనికివచ్చు స్మృతులు కాఁబట్టి యీ కలియుగమునకయి ముఖ్యముగాఁ జేయఁబడిన పరాశరస్మృతిని బాధింపను జాలవు.

శ్లో. అజ్ఞాతశ్చ ద్విజో యస్తు విధవా ముద్వహే ద్యది
పరిత్యజ్య చ తాం చైవ ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్ ॥

అను వసిష్ఠవచనము నొకదానిని మాత్రము "ఏ ద్విజుఁడైనను అజ్ఞానమువలన విధవను వివాహమాడెనేని దానిని బరిత్యజించి ప్రాయశ్చిత్తము చేసికోవలె" నని విధవావివాహమునకు బాధకముగాఁ దీసికొనివచ్చిరి. పూర్వయుగములయందు సహితము స్మృతికర్తలందఱును స్త్రీపునర్వివాహము నంగీకరించినను, కొందఱు అక్షతయోనికి మాత్రమే వివాహము చేయవలెనని చెప్పిరి. పయిచెప్పిన సామాన్య విధికి బాధకముగా,—

శ్లో॥ పాణిగ్రాహే మృతే బాలా కేవలం మంత్రసంస్కృతా।
సా చే దక్షతయోని స్స్యా త్పునస్సంస్కార మర్హతి. ॥

అను విశేషవిధినిగూడ వసిష్ఠుఁడే చెప్పియున్నందున, ఈతఁడును అక్షతయోనికి మాత్రమే వివాహము చేయుమనువారిలోనివాఁడు. తక్కిన స్మృతులయం దెక్కడనుగాని స్త్రీపునర్వివాహమును నిషేధించు వాక్య మొక్కటియైనను గానరాదు. "వేదార్థోపనిబద్ధత్వా" దిత్యాది వాక్యములవలన సర్వస్మృతులలోను మనుస్మృతి యుత్కృష్టమయినదనియును, దానికి విరుద్ధముగానున్న స్మృతు లంగీకరింపఁదగినవి కావనియు మనుస్మృతిలో విధవావివాహము నిషేధింపఁబడియున్నదనియు, అందుచేఁ బరాశరవచనము చెల్లదగినది కాదనియుఁ గొందఱనిరి. మనుస్మృతి కృతయుగధర్మప్రవర్తకమయినది కాఁబట్టి ఆయుగమునందు మాత్రమే యది యితరస్మృతులకంటె బలీయమయి

నదిగాని, కలియుగధర్మప్రవర్తకమయిన పరాశరస్మృతికంటె బలీయమైన దెన్నటికిని గానేరదు. అయినను మనుస్మృతియు స్త్రీపునర్వివాహము నంగీకరించుచునే యున్నది. కాని, కొందఱు భ్రాంతిపడునట్లు నిరాకరించుచుండలేదు. ఇప్పటి ముద్రిత పుస్తకమునందు కనఁబడకపోయినను "నష్టే మృతే" యను శ్లోకము మనుస్మృతిలోఁగూడ నున్నట్టు మాధవాచార్యులు వ్రాసిన దానివల్లనే తెలియవచ్చుచున్నది గదా? నారదసంహితనుబట్టికూడ అది మనుస్మృతిలోనిదే యయినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. ఎట్లన్న—నారదసంహిత ప్రారంభమునందు,—

"భగవాన్మనుః ప్రజాపతిః సర్వభూతానుగ్రహార్థ మాచారస్థితిహేతుభూతం శాస్త్రం చకార తదేతత్ శ్లోకశతసహస్ర మాసీత్ తేన అధ్యాయసహస్రేణ మనుః ప్రజాపతి రుపనిబధ్య దేవర్షయే నారదాయ ప్రాయచ్ఛత్-స చ తస్మా దధీత్య మహత్వా న్నాయం గ్రంథః సుకరో మనుష్యాణాం ధారయితు మితి ద్వాదశభిః సహస్రైస్సంచిక్షేప-తచ్చ సుమతయే భార్గవాయ ప్రాయచ్ఛత్-స చ తస్మా దధీత్య తథైవాయుర్హ్రాసా దల్పీయసీ మనుష్యాణాం శక్తి రితి జ్ఞాత్వా చతుర్భిః సహస్రైః సంచిక్షేప - తదేతత్ సుమతికృతం మనుష్యా అధీయతే - విస్తరేణ శతసహస్రం దేవగంధర్వాదయః యత్రాయ మాద్యః శ్లోకో భవతి :—

ఆసీ దిదం తమోభూతం న ప్రాజ్ఞాయత కించన ।

తతః స్వయంభూ ర్భగవాన్ ప్రాదురాసీ చ్చతుర్ముఖః ॥

ఇత్యతే మధికృత్య క్రమా త్ప్రకరణాత్ ప్రకరణ మనుక్రాంతం తత్ర తు నవమం ప్రకరణం వ్యవహారో నామ యస్యేమాం దేవర్షి నారదః సూత్రస్థానీయాన్ మాతృకాన్ చకార."

అని మనువు మొదట లక్షగ్రంథమును వ్రాసి యీసంహితను నారదున కీయఁగా, ఆతఁడు దానిని మనువునొద్దనే చదివి మనుష్యులకు సులభ ముగాఁ దెలియుటకయి దానిని సంగ్రహపఱిచి పండ్రెండువేలగ్రంథ ముగా వ్రాసి భార్గవుఁడయిన సుమతి యనువానికిఁ జెప్పినట్టును, మనుష్యులయొక్క అల్పజీవితకాలమును దలఁచి యతఁడు మరల దానిని నాలుగువేల శ్లోకములుగా సంగ్రహించి మనుష్యులలో వ్యాపింపఁజేసినట్టును, నారదస్మృతియందు వ్రాయఁబడి యుండుట చేత నారదసంహితలోనివన్నియు మనుస్మృతియందుఁ జెప్పఁబడినవే యనుటకు సందేహముండదు. "నష్టేమృతే" యను విధి స్పష్టముగా నారదసంహితయందుఁ గనఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి యది మనుస్మృతి లోనిదే యనుట స్పష్టము. దీనినిబట్టి విచారింపఁగా మనుస్మృతి పూర్వోక్తములయిన అయిదాపదలయందును స్త్రీ పునర్వివాహము నంగీకరించుచున్నదని నిశ్చయముగాఁ దేలుచున్నది. ఇఁక మనుస్మృ తిలో విధవావివాహము నిషేధింపఁబడి యున్నదని ప్రతిపక్షులు గనఁ బఱుచు ప్రమాణములనుగూర్చి కొంచెము విచారింతము :—

"న ద్వితీయశ్చ సాధ్వీనాం క్వచిద్భర్తోపదిశ్యతే"

పుణ్యసతులకు రెండవవాఁ డెప్పుడును భర్తయని చెప్పఁబడఁడను శ్లోకార్థమును మాత్రము వ్రాసి తమపక్షమును సాధింపవలెనని స్త్రీపున ర్వివాహ నిషేధవాదులు ప్రయత్నించిరి కాని తక్కిన భాగమునుగూడ సంపూర్ణముగా నుదాహరించినచో వారి యభిమత మెంతమాత్ర మును కానేరదు. సందర్భము చక్కఁగాఁ దెలియుటకయి దాని పూర్వ శ్లోకములనుగూడ నిం దుదాహరించుచున్నాను :—

శ్లో॥ మృతే భర్తరి సాధ్వీస్త్రీ బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితా
స్వర్గం గచ్ఛ త్యపుత్రాపి యథా తే బ్రహ్మచారిణః

అపత్యలోభా ద్యాతుస్త్రీ భర్తార మతివర్తతే
సేహ నిందా మవాప్నోతి పరలోకా చ్చ హీయతే
నాన్యోత్పన్నా ప్రజాస్త్రీహ న చాప్య న్యపరిగ్రహే
నద్వితీయశ్చ సాధ్వీనాం క్వచి ద్భర్తోపదిశ్యతే.॥

భర్తపోయిన సాధ్వియయిన స్త్రీ బ్రహ్మచర్యమునందు వర్తించు నేని పుత్రవిహీనురాలయినను బ్రహ్మచారులవలెనే స్వర్గమును పొందు ననియు, సంతానాపేక్షవలన నేస్త్రీవ్యభిచరించునో యాస్త్రీ యిహ మున నిందను పొందుటయేకాక పతిలోకమును సహితము పోఁగొట్టు కొనుననియు, అన్యునివలనఁ గలిగినవారు స్త్రీకి క్రమమయిన సంతాన మునుగారు. పరుని భార్యయందుఁ గలిగినవారు కన్నపురుషుని సంతాన మునుగారు. శాస్త్రమునం దెక్కడను సాధ్వులయిన స్త్రీలకు రెండవ వాఁడెప్పుడును భర్తగా విధింపఁబడలేదనియు, మనువు వ్యభిచారము కూడదని చెప్పినవాఁడేకాని పునర్వివాహముకూడదని చెప్పవచ్చిన వాఁడు కాఁడు. "అనంతాః పుత్రిణాం లోకాః। నాపుత్రస్య లోకో స్తీతి శ్రూయతే" యని యుండుటవలనఁ బుత్రులు లేనివారికిఁ బరలోకము లేదను భ్రాంతిచేత సంతానార్థము స్త్రీ వ్యభిచరించు నేమోయని, బ్రహ్మచర్యము చేసినను స్వర్గము కలదనియు, వ్యభిచరించి కన్నవాడు పుత్రుఁడు కాఁడుగనుక నట్టిసంతానమువలనఁ బ్రయోజనము లేదనియు ద్వితీయుఁ డనఁగా విధివిహితముగా వివాహమాడిన పెనిమిటికంటె నన్యుఁ డెప్పుడును స్త్రీకి భర్తకాఁజాలడనియు మనువు వ్రాసియు న్నాఁడు. కాఁబట్టి ప్రతిపక్షు లుదాహరించిన శ్లోకార్థము ద్వితీయ వివాహము కూడదనుట కెంతమాత్రము నుపయోగింపదు.

మఱియును మనప్రతిపక్షులు తమపక్షమును సాధించు కొనుటకయి యీక్రింద నుదాహృతమయిన మఱియొక శ్లోకార్థమును

గూడఁ గనఁబఱిచి యున్నారు—

"న వివాహవిధా వుక్తం విధవావేదనం పునః"

ఇదియును బూర్వోత్తర సందర్భములను జక్కఁగా విమర్శించి చూచిన యెడల వారివాదమున కించుకయుఁ బనికి రాదు. సంగతి సందర్భము తెలియుటకయి పూర్వోత్తర శ్లోకముల నిందుదాహరించెదను:—

శ్లో॥ దేవరా ద్వా సపిండా ద్వా స్త్రియా సమ్యఙ్నియుక్తయా।
ప్రజేప్సితాధిగంతవ్యా సంతానస్య పరిక్షయే॥
విధవాయాం నియుక్తస్తు ఘృతాక్తో వాగ్యతో నిశి।
ఏక ముత్పాదయే త్పుత్రం నద్వితీయం కథం చన॥
ద్వితీయ మేకే ప్రజనం మన్యంతే స్త్రీషు తద్విదః।
అనిర్వృతం నియోగార్థం పశ్యంతో ధర్మత స్తయోః॥
విధవాయాం నియోగార్థే నిర్వృత్తే తు యథావిధి।
గురువచ్చ స్నుషావచ్చ వర్తేయాతాం పరస్పరమ్॥
నియుక్తౌ యౌ విధిం హిత్వా వర్తేయాతాం తు కామతః।
తావుభౌ పతితౌ స్యాతాం స్నుషాగ గురుతల్పగౌ॥
నాన్యస్మిన్ విధవా నారీ నియోక్తవ్యా ద్విజాతిభిః।
అన్యస్మిన్ హి నియుంజానా ధర్మం హన్యుస్సనాతనం॥
నోద్వాహికేషు మంత్రేషు నియోగః కీర్త్యతే క్వచిత్।
న వివాహ విధా వుక్తం విధవా వేదనం పునః॥
అయం ద్విజైర్హి విద్వద్భిః పశుధర్మో విగర్హితః।
మనుష్యాణా మపి ప్రోక్తో వేనే రాజ్యం ప్రశాసతి॥
స మహీ మఖిలాం భుంజ న్రాజర్షి ప్రవరః పురా।
వర్ణానాం సంకరం చక్రే కామోపహతచేతసః॥

తతః ప్రభృతి యో మోహాత్ ప్రమీతపతికాం స్త్రియం।
నియోజయత్యపత్యార్థం తం విగర్హంతి సాధవః॥

అని మనువు నియోగమునుగూర్చి వ్రాయుచు, సంతానము లేనప్పుడు స్త్రీ దేవరునివలనఁగాని సపిండునివలనఁగాని నియోగమువలనఁ గుమారుని గనవచ్చును మొదలయిన సంగతులను మొదట వ్రాసి, తరువాత ద్విజాతులచేత విధవ నియోగింపఁబడఁదగినది కాదని వ్రాసి, వెంటనే 'వివాహమంత్రములయం దెక్కడను నియోగము చెప్పఁబడలేదు. వివాహవిధులయందు మరల విధవాగ్రహణమును జెప్పఁబడలే'దని వ్రాసి, యావెనుకను పండితులయిన ద్విజులచే నది పశుధర్మమని నిందింపఁబడిన దనియు వేనుని రాజ్యకాలములో జరిగి వర్ణసంకరమయినదనియు, కాఁబట్టి సంతానార్థము నియోగించుటను సాధువులు గర్హింతురనియు బహువిధముల నియోగమును దూషించి యున్నాఁడుగాని, విధవావివాహమును నిందించియుండలేదు. నియోగప్రకరణ మధ్యమున సందర్భములేకుండ నొక్కమాటను మాత్రము విధవావివాహమునుగూర్చి వ్రాయుననుట యుక్తి కెంతమాత్రమును సరిపడి యుండదు.

నోద్వాహికేషు మంత్రేషు నియోగః కీర్త్యతే క్వచిత్।
న వివాహవిధా వుక్తం విధవా వేదనం పునః॥

అనుశ్లోకమునకు వివాహమంత్రములయం దెక్కడను నియోగమునుం జెప్పఁబడలేదు. విధవాగ్రహణము వివాహవిధులయందుఁ జెప్పఁబడలేదనియే యర్థమగునుగాని ప్రత్యేకముగా విధవావివాహము వివాహమంత్రములయందుఁ జెప్పఁబడలేదని ప్రకరణానుసారముగా లేశముగాని యర్థము చెప్పుట కవకాశము లేదు. కాఁబట్టి యిక్కడఁ జెప్పిన విధవావేదనము నియోగాంగవివాహమయి, విధవ నొకరి

దగ్గఱకు వెళ్ళుమని నియోగించుటకుఁగాని, యామె నొకరు స్వీకరించుటకుఁగాని మంత్రములు లేవని పైశ్లోకమునకుఁ దాత్పర్యమగును. వేదనమను పదము గ్రహించుట యను యర్థమిచ్చు విద్ ధాతువు నుండి పుట్టిన విశేష్యము. ఈధాతువునుండి పుట్టిన 'విందేత' యను రూపమును పూర్వోదాహృత శ్లోకములకుఁ దరువాతి శ్లోకమునందు నియోగమునందు స్వీకరించుటకే మనువుపయోగించి యున్నాఁడు. ఆశ్లోకముల నిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.—

శ్లో॥ "యస్యా మ్రియేత కన్యాయా వాచా సత్యే కృతే పతిః।
తా మనేన విధానేన ద్విజో విందేత దేవరః॥
యథావిధ్యఽధిగ మ్యైనాం శుక్లవస్త్రాం శుచివ్రతాం।
మిథో భజేతా ప్రసవా త్సకృ త్సకృ ద్వృతావృతౌ॥

విధవావేదనమనుచోట నియోగాంగవివాహమని యర్థము చెప్పక స్వతంత్రవివాహమని యర్థము చేసినచో, "నష్టే మృతే" యను మనువచనమునకే విరుద్ధమగును; అంతియకాక మఱియొకచోట మనుస్మృతియందే యీక్రిందిశ్లోకములచే విధింపఁబడిన విధవావివాహమునకును గతి లేకపోవలసివచ్చును:—

శ్లో॥ యా పత్యా వా పరిత్యక్తా విధవా వా స్వయేచ్ఛయా।
ఉత్పాదయే త్పునర్భూత్వా స పౌనర్భవ ఉచ్యతే॥
సా చే దక్షతయోని స్స్యా ద్గతప్రత్యాగతాపి వా।
పౌనర్భవేన భర్త్రా సా పున స్సంస్కార మర్హతి॥

ఏ స్త్రీ పతిచేత విడువఁబడిగాని విధవయయి స్వేచ్ఛచేతఁగాని మఱియొకనికి సంతానము గనునో యా స్త్రీ పునర్భవసియు తత్పుత్రుఁడు పౌనర్భవుఁడనియు చెప్పఁబడుదురనియు, ఆ స్త్రీ యనఁగా పతిచే విడువఁబడినట్టిగాని విధవయైనట్టిగాని స్త్రీ యక్షతయోని యైనచో

పౌనర్భవుఁడయిన భర్తచే వివాహసంస్కారమున కర్హురాలనియు మొదటి పెనిమిటిని విడిచి మఱియొకనిం జేరి మరల మొదటి పెనిమిటి కడకు వచ్చిన స్త్రీ మొదటిపెనిమిటితోడి వివాహసంస్కారమున కర్హురాలనియు, పై శ్లోకముల కర్థము. ఇక్కడ నక్షతయోనియైన విధవకు శాస్త్రీయమయిన పునర్వివాహమును విధించుచున్న మనువే వెనుక విధవావివాహమునకు మంత్రములు లేవనుటకంటె వింత మఱియొకటి యుండదు. కాఁబట్టి యెల్లవిధముల స్త్రీపునర్వివాహము మనుస్మృతిచే విధింపఁబడినదనియు, మనువెక్కడను విధవావివాహమును నిషేధించలేదనియు, పైని చెప్పిన సంగతులవల్ల స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. బ్రహ్మపురాణములోని యీక్రిందిశ్లోకములును ఈ పై నుదాహరింపఁబడిన మనువచనముల యర్థమునే బోధించుచున్నవి:—

శ్లో. మృతే భర్తరి యా నారీ త్యక్త్వవత్యథా తం స్వయమ్ ।
సవర్ణా జనయే ద్గర్భం భర్తుః పౌనర్భవం సుతమ్ ॥
యది సా బాలవిధవా బలా త్త్యక్తాఽథవా క్వచిత్ ।
తథా భూయ స్తు సంస్కార్యా గృహీతా యేన కేన చిత్ ॥

పరిశీలించి చూడఁగా నితరయుగధర్మబోధకములైన స్మృతుల యందు సహిత మెక్కడను స్త్రీపునర్వివాహ నిషేధవాక్యములు లేవు; స్త్రీపునర్వివాహవిధాయక వచనములు పెక్కులు గలవు. వానిలోఁ గొన్నిటిని నామొదటి యుపన్యాసమునం దుదాహరించి యుంటినిగాన వాని నిచ్చట మరల వ్రాయుట మానుచున్నాను. మనప్రతిపక్షులు పునర్వివాహము చేసికొన్న స్త్రీలు పునర్భువులని చెప్పఁబడి కొన్ని స్మృతులలో వారు దూష్యురాండ్రుగాఁ బరిగణింపఁ బడినారని యీ క్రింది శ్లోకములను జనుపుదురు.—

సప్త పౌనర్భవాః కన్యాః వర్జనీయాః కులాధమాః।
వాచా దత్తా మనోదత్తా కృతకౌతుకమంగళా॥
ఉదకస్పర్శితా యా చ యా చ పాణిగృహీతికా।
అగ్నిం పరిగతా యా చ పునర్భూప్రభవా చ యా॥
ఇత్యేతాః కాశ్యపేనోక్తా దహన్తి కుల మగ్నివత్.

వాగ్దత్త, మనోదత్త, కృతకౌతుకమంగళ, ఉదకస్పర్శిత, పాణిగృహీతిక, అగ్నింపరిగత, పునర్భూప్రభవ అను నేడుగురును వర్జనీయలైన పునర్భువులుగానే చెప్పఁబడినను, వారిలో మొదటి నలువురకు నీ యుగమునందు ధారాళముగా వివాహములు జరుగుచు వారు దూష్యురాండ్రుగా నెంచఁబడకపోవుటయు, పునర్భువులని పిలువఁబడకపోవుటయు నెల్లవారికిని విశదమైయే యున్నది. కాఁబట్టి యట్టి స్త్రీలకు పునర్భూ వ్యవహారము పూర్వయుగములయందేకాని యీయుగమునందు లేదని బాలుఁడైనను దెలిసికొనును. పూర్వయుగములయందు సహితము పునర్భూవివాహము మను యాజ్ఞవల్క్యాదులచే నంగీకరింపఁబడియే యున్నదని పూర్వోదాహృత మైన "యా పత్యా వా పరిత్యక్తా" యను మనువచనమువలనను, "అక్షతా చ క్షతా చైవ" యను యాజ్ఞవల్క్య వచనమువలనను, "యా చ క్లీబం పతిత మున్మత్తం వా పతి ముత్సృజ్య అన్యం పతిం విన్దతే వా సా పునర్భూ భవతి" యను వసిష్ఠవచనమువలనను, స్పష్టపడుచునే యున్నది. పునర్భూ సంతానమును క్రమమయినదే యనుటకును, పౌనర్భవులు దాయార్హులును పిండదానార్హులు ననుటకును మను, యాజ్ఞవల్క్య స్మృతులనుండి ప్రమాణములను గనఁబఱిచెదను. ద్వాదశవిధ పుత్రులను జెప్పిన తరువాత—

క్షేత్రజాదీన్ సుతా నేతా నేకాదశ యథోదితాన్ ।
పుత్ర ప్రతినిధీ నాహుః క్రియాలోపా న్మనీషిణః ॥

పరలోకక్రియలు లోపించునపుడు క్షేత్రజాదులగు పదునొకండుగురు పుత్రులను వరుసగా పుత్రప్రతినిధులనుగా పెద్దలు చెప్పిరనియు,-

శ్రేయస శ్శ్రేయసో లాభే పాపీయా న్రిక్థ మర్హతి।
బహవ శ్చేత్తు సదృశా స్సర్వే రిక్థస్య భాగినః ॥

ఔరసాది పుత్రులలో మొదటితరగతివారు లేనపుడు వరుసగా తరువాతి తరగతివారు దాయమును పొందుదురనియు వారు పలువురున్న యెడల సమానభాగములను పొందుదురనియు మనువును,-

పిండదోంశహర శ్చైషాం పూర్వాభావే పరఃపరః।

పూర్వపువారు లేనపుడు తరువాతివారు క్రమముగా పిండప్రదానమునకును దాయమునకును అర్హులగుదురని యాజ్ఞవల్క్యుఁడును, పౌనర్భవులు పిండప్రదాన దాయహరణ పాత్రులని చెప్పియున్నారు. పరాశరులవారీయుగమున రెండవమాఱు వివాహమాడిన స్త్రీలసంతానమునకు పౌనర్భవులను నామము తీసివేసి వారి నౌరసులనుగానే చెప్పియున్నాఁడు; పునర్వివాహము చేసికొను స్త్రీలకును ఈయుగమున పునర్భూ సంజ్ఞ లేదు. పూర్వయుగములయందువలె వారించుకయైనను తక్కువవారుగా నెంచఁబడక ప్రథమవివాహమాడిన భార్యతోను, అట్టి భార్యవలనఁ గలిగిన సంతానముతోను సమానముగా గౌరవింపఁబడవలయుననియే పరాశరుల తాత్పర్యము.

"ఔరసః క్షేత్రజ శ్చైవ దత్తః కృత్రిమక స్సుతః."

అని పరాశరుఁడు కలియుగమున నాలుగువిధములయిన పుత్రులను మాత్రమే యంగీకరించియున్నాఁడు. స్వక్షేత్రజుఁడే యౌరసుఁడని యర్థముచేసి పరాశరునిమతమున మూఁడువిధములయిన పుత్రులే

కలరని కొందఱు చెప్పియున్నారు. ఈదేశమునం దౌరసపుత్రుఁడును, దత్తపుత్రుఁడును మాత్రమే యంగీకరింపఁబడుచున్నను, కాశీ మొదలగు స్థలములయందలివారు కృత్రిమకసుతుని గూడ నంగీకరించుచున్నారు. దీనిని విచారించియే నందపండితుఁడు దత్తకమీమాంసయందు,—

"దత్తపదం కృత్రిమస్యాప్యుపలక్షణం, ఔరసః క్షేత్రజశ్చైవ
దత్తః కృత్రిమకస్సుత ఇతి కలిధర్మప్రస్తావే పరాశరస్మరణాత్"

అని కృత్రిమపుత్రునిగూడ కలియుగమునందు గ్రహించి యున్నాఁడు. పరాశరస్మృతి ననుసరించియే కలియుగమునం దర్జునుఁడు మృతభర్తృకయైన యులూచిని వివాహము చేసికొనియున్నాఁడు. ఈ క్రింద నుదహరించిన భారతశ్లోకములవలన నులూచి క్రమమయిన భార్యగా నెంచబడుటయు, ఆమెవలన నర్జునునకుఁ గలిగిన పుత్రుఁ డౌరసుఁడనియె చెప్పఁబడుటయు, సులభముగాఁ దెలిసికోవచ్చును:—

అర్జునస్యాత్మజ శ్శ్రీమా న్నిరావా న్నామ వీర్యవాన్
సుతాయాం నాగరాజస్య జాతః పార్థేన ధీమతా
ఐరావతేన సా దత్తా హ్యనపత్యా మహాత్మనా
పత్యౌ హతే సుపర్ణేన కృపణా దీనచేతసా
భార్యార్థం తాం చ జగ్రాహ పార్థః కామవశానుగాం
అహాన స్నర్జున శ్చాపి నిహతం పుత్ర మౌరసం
జఘాన సమరే శూరాన్ రాజ్ఞ స్తాన్ భీష్మరక్షిణః.

అర్జునుఁడు కలియుగములోని వాఁడాయని సందేహము తోఁచినవారు యుధిష్ఠిరశకసంవత్సరములను దెలిసికొందురేని సంశయ నివారణముం జెందగలరు. మఱియును రాజతరంగణియందు,-

శతేషు షట్సు సార్ధేషు త్ర్యధికేషు చ భూతలే
కలే ర్గతేషు వర్షాణా మభవ న్కురుపాండవాః॥

కలియుగమునం దాఱువందల యేఁబదిమూఁడు సంవత్సరములయిన తరువాత కురుపాండవు లున్నారని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అద్దేపల్లి కృష్ణశాస్త్రులుగారు చదివిన ఖండనగ్రంథములో,—

స నాగలోకే సంవృద్ధో మాత్రాచ పరిరక్షితః।
పితృవ్యేణ పరిత్యక్తః (పార్థద్వేషా ద్దురాత్మనా॥)

అను భారతశ్లోకములోని మొదటి మూఁడు పాదములు మాత్రము వ్రాసి "పార్థద్వేషా ద్దుర్మాతనా" యను నాలవపాదమును విడిచిపెట్టి, ఇరావంతుఁడును దల్లియు జాతిబహిష్కృతులుగాఁ జేయఁబడిరనియు, తండ్రిచేత విడిచిపెట్టఁబడియె; అతఁడు నాగలోకమునందు పెరిగెననియు, 'మాత్రా చ పరిరక్షిత' యనుటచే మాతామహాది బంధువులచేఁగూడ విడువఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నదనియు, పితృవ్యులచే విడువఁబడుట స్పష్టముగానే చెప్పఁబడి యున్నదనియు, స్వకపోలకల్పితములైన కొన్నియూహలనుజేర్చి, ఆయుపన్యాసకులు మోసముచేసి గెలుపుగొనుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. కాని పూర్వోదాహృత శ్లోకములోని నాలవ చరణమువల్లఁ బినతండ్రి దుర్మార్గముగా పార్థునియెడఁ గల ద్వేషముచేతనే యిరావంతుని విడిచిపెట్టెను గాని మఱియొక కారణముచేత కాదనియు, 'మాత్రాచ' యని చకారమును బ్రయోగించుటచే తల్లి మొదలగు బంధువులచేఁ బెంపఁబడినాడనియు, తల్లి పుట్టినింట నున్నది గనుకనే నాగలోకమునందుఁ బెరిగినాఁడనియుఁ దేటపడి వారు విఫలమనోరథులయిరి. ఈ వివాహము కర్మభూమియైన భరతఖండమునందు జరగక నాగలోకమునందు జరిగినది గనుక దృష్టాంతముగాఁ దీసికొని రాఁగూడదని కొందఱనిరి; కాని యట్లుచెప్పు వారీకాలము

నం దెవ్వరైన నితరదేశమునకుఁ బోయి విధవను వివాహమాడి వచ్చి నచో నంగీకరింతురాయని యడిగినప్పుడు నిరుత్తరు లాదురు.

స్మృతులలో కన్యకకే వివాహము చేయవలసిన దని యుండుట చేతను, వివాహమంత్రములలో కన్యాశబ్దమే కనఁబడుచుండుటచేతను, కన్యావివాహముమాత్రమే చేయవలయును గాని విధవావివాహము చేయఁగూడదని కొందఱాక్షేపించిరి. పూర్వోక్తమయిన "విధవా యా భవేత్కన్యా" యను పరాశరవచనమునుబట్టి విధవకు సహితము కన్యా వ్యవహారము కలదుగాన, కన్యయే దానయోగ్యురాలను స్మృతులును వివాహమంత్రములును మృతభర్తృకకు సహితము పనికివచ్చును. కన్యా శబ్ద మొకవేళ నవివాహితలకే చెల్లవలయు నన్నను,-

శ్లో॥ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్త్రియ ముద్వహేత్ ।
అనన్యపూర్వికాం కాంతా మసపిండాం యవీయసీమ్ ॥

అస్ఖలితబ్రహ్మచారి లక్షణవంతురాలును పరపూర్వకానిదియు మనో హరురాలును అసపిండురాలును వయస్సుచేఁ జిన్నదియు నైన స్త్రీని వివాహమాడవలయునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు విధించినట్లే,—

"శ్రుతిశీలినే విజ్ఞాయ బ్రహ్మచారిణేఽర్థినే దేయా"

వేదాభ్యాసము చేసినట్టియు సదాచారసంపన్నుఁడును జ్ఞానవంతుఁడును బ్రహ్మచారియు నైన వరునకే కన్య నీయవలయునని బోధాయనులును చెప్పియున్నారు. వీరిట్లు సామాన్యముగాఁ జెప్పినంతమాత్రమున బ్రహ్మచారులు కాని పురుషులకు వివాహము కూడదని కాని, కన్యలు కాని స్త్రీలకు వివాహము కూడదని కాని చెప్ప వల్లకాదు. ఇవి సామాన్య విధులగుటచేత విశేషవిధులనుబట్టి పురుషుల కెట్లో యట్లే స్త్రీలకును పునర్వివాహము చేయవచ్చును. పూర్వోదాహృతమయిన మనువచనమునుబట్టి యనన్యపూర్వికయనుచోఁ బతి యుండఁగా

నతనిని విడిచిపెట్టి మఱియొకనిని బొందు స్త్రీ యని యైనను జెప్పవచ్చును. పురుషుని ద్వితీయవివాహమునకువలెనే స్త్రీల ద్వితీయవివాహమునకును వివాహమంత్రము లిప్పు డున్నట్టుగానే పనికివచ్చును. పురుషుని ద్వితీయవివాహమునందును "స్నాతకాయ కన్యార్థినే తుభ్యమహం సంప్రదదే" యనియే దానవాక్యములో స్నాతకున కిచ్చునట్లు చెప్పఁబడి యున్నది. ఒకసారి భార్య పోయినవాఁ డెప్పుడును స్నాతకుఁడు కానేరఁడుగదా? విధవ కన్యయైనను గావచ్చునుగాని విధురుఁ డెప్పుడును స్నాతకుఁడు కానేరఁడు. వివాహమంత్రములలో విధురునకు స్నాతకశబ్ద ముపయోగింపఁబడునపుడు, విధవకుఁ గన్యాశబ్దము నుపయోగించుటవలనను బాధక మేమియు లేదు.

ఒకసారి యియ్యఁబడిన కన్య మగల నియ్యఁబడఁగూడ దనియు, కన్యాదానమాత్రమున జనకునకు పుత్రికయందుఁ గల స్వత్వ మంతరించును గాన మరల నిచ్చుట కధికార ముండదనియు, కొందఱు వాదింతురు. స్త్రీపునర్వివాహమునకు విధు లెప్పు డున్నవో యప్పుడే యియ్యఁబడిన కన్య మరల నియ్యఁబడవచ్చు నని శాస్త్రసిద్ధాంతమనియు, కన్యకవిషయమయిన స్వత్వము లేనివారు సహితము కన్యాదానము చేయవచ్చునని శాస్త్ర మంగీకరించుచున్నందున కన్యాదానము వధూవరు లిద్దఱును యావజ్జీవము పరస్పరసౌఖ్యము నిమిత్తము కలిసియుండుటకై యేర్పడిన వివాహబంధము యొక్క పూర్వాంగమే కాని దాత కన్యయెడఁ గల తన స్వత్వమును వదలుకొని యచేతనపదార్థమువలెఁ బ్రతిగ్రహీత తన మనసువచ్చినట్టు చేసికొనుటకై యిచ్చుట కాదనియు, వెనుకనే వ్రాసియున్నాను. కన్యాదానమాత్రమున జనకునికి దుహితయందుఁ గల స్వత్వము నశింపదనుటకుఁ బెక్కు నిదర్శనములు గలవు. తక్కిన సమస్తదానములయందును

"సంప్రదదే న మమ" ఈ వస్తువు నీ కిచ్చుచున్నా నిఁక నాది కాదని యుండఁగా కన్యాదానమునందు మాత్రము "న మమ" నాది కాదను మాట లేకపోవుటయు, కన్యాదాన మాత్రముచేతనే కన్య మగని యధీనురాలు గాక యుక్తవయస్సు వచ్చు పర్యంతము జనకుని యింటనే యుండుటయు, దానమాత్రముచేతనే పుత్రికాత్వము పోక జనకుని పౌత్రునకుఁ బుత్రికయు నామెపుత్రులును కర్తలగుటయు, విధవయగు స్త్రీకి పరాశరుఁడు పితృగృహనివాసమును విధించుటయు, దుహిత విషయమైన స్వత్వము తండ్రికిఁ గన్యాదాన మాత్రమున పోవదనుటకుఁ జాలిన నిదర్శనములుగా నుండవచ్చును. అచేతన పదార్థములను రాజు దానము చేసినపుడు సహితము ప్రతిగ్రహీతయుఁ దద్వంశము వారును నశింతురేని దాని స్వత్వము మరల రాజునకే వచ్చుచున్నది. వివాహమాత్రమున జనకునకుఁ బుత్రికయెడఁ గలుగు స్వత్వము నశింపదు గనుకనే, అర్జున వివాహమునం దులూచిని తండ్రియైన యైరావతుఁడే మరల దానముచేసియున్నాఁడు. "ఐరావతేన సా దత్తా" యను భారతవచనమునుబట్టి యీ సంగతి యెల్లరకును దెలిసియే యున్నది.

దమయంతీ పునస్స్వయంవరము మిషచేఁ గల్పింపఁబడినది గాని నిజముగా జరుగలేదు గనుక దానిని దృష్టాంతముగా పుచ్చుకో గూడదనియు, ఋతుపర్ణుఁడొక్కఁడు తప్ప ఇతరరాజు లెవ్వరును రాలేదనియు, నలుఁడు ధర్మవిరుద్ధమైనపని చేసినందునకై దమయంతిని దూషించినాఁడనియు, ప్రతిపక్షులు చెప్పిరి. దమయంతీ పునస్స్వయంవరమును నేను జెప్పుట పూర్వకాలమునందు స్త్రీపునర్వివాహ మాచరించెడి యాచారమున్నదని కనబఱుచుటకే కాని దమయంతి ద్వితీయవరుని బెండ్లియాడె ననియు, దురుద్దేశముతోనే యామె సమాచా

రము పంపెననియుఁ జూపుటకుఁగాదు. ఆకాలమున స్త్రీలకు రెండవ వివాహము చేసెడి యాచారమే లేనిపక్షమున, రాజర్షియైన ఋతుపర్ణుఁ డయోధ్యనుండి యామెను జేపట్టవలెనని వచ్చుటయే సంభవింపకపోయి యుండును; పతివ్రతాతిలకమయిన దమయంతియు నామెతండ్రియు నధర్మమైన పనికై రమ్మని వర్తమానమును బంపకయు నుందురు. అందఱును పునస్స్వయంవరమునకు రాకపోవుటకుం గలకారణము వారు పిలువఁబడకపోవుటయేకాని దోషమను తలంపు కాదు. దమయంతి సుదేవునిఁ బంపునప్పు డాతనితో,-

అస్థాస్యతి పునర్భైమీ దమయంతీ స్వయంవరమ్
తత్ర గచ్ఛంతి రాజానో రాజపుత్రా శ్చ సర్వశః.

"దమయంతి ద్వితీయస్వయంవరంబు రచియింపఁబోయిన నందులకు భూవలయంబునంగల రాజులెల్లను బోయెద" రని ఋతుపర్ణునకుం జెప్పుమనియే పలికెను. నలుఁడావార్తను విన్నప్పుడును,-

మమ శోకేన సంవిగ్నా నై రాశ్యా త్తనుమధ్యమా
నైవం సా కర్హిచి త్కుర్యా త్సాపత్యా చ విశేషతః.

"సాధ్వి నాకుఁ గూర్చి సంతతి కలయది చెలువ యిట్టులేల చేయు" నని దమయంతి ద్వితీయవివాహమును జేసికొనకపోవుటకుఁ దనయెడలఁ గల ప్రేమయును సంతతి కలిగియుండుటయునే కారణములుగా గణించుకొన్నాఁడు గాని యీకార్య మధర్మమయినదని యించుకయు నెంచుకోలేదు. అతఁడు దమయంతిని జూచి కోపముతోఁ బలుకునప్పుడును,-

కథం ను నారీ భర్తార మనురక్త మనువ్రతమ్
ఉత్సృజ్య వరయే దన్యం యథా త్వం భీరు కర్హిచిత్.
దూతా శ్చరంతి పృథివీం కృత్స్నాం నృపతిశాసనాత్

భైమీ కిల స్మ భర్తారం ద్వితీయం వరయిష్యతి
స్వైరవృత్తా యథాకామ మనురూప మివాత్మనః.

అనురక్తుఁడును ననువ్రతుఁడును నైన భర్తను వదలి యన్యుని వరియించుట తగునా యనియు, రాజాజ్ఞ వలన దూతలు దమయంతి రెండవ పెండ్లి యాడునని చెప్పుటకయి తిరుగుచున్నారనియు, స్వైరిణివిధమున నిట్లుచేయుట యర్హమా? యనియు నిష్ఠురోక్తులాడెనే కాని శాస్త్రవిరుద్ధమయిన పనిని జేయుచున్నావని దోషారోపణము చేయ గలిగినవాఁడు కాఁడు. దీనినిబట్టి పూర్వము స్త్రీలు పునర్వివాహమును జేసికొనెడి యాచారమున్నట్టు తేటపడుచునే యున్నది.

ఇఁక దాయవిషయమయి యెక్కడనైనను విధులున్నవా యని కొందఱు శంకింతురు. స్త్రీకి ద్వితీయభర్తవలనఁ గలిగిన పుత్రులు పూర్వయుగమునందు పౌనర్భవులని పేర్కొనఁబడి, అట్టివారికి వచ్చు దాయముయొక్క వివరణము మను యాజ్ఞవల్క్య స్మృతులయందుఁ గనఁబడుచున్నను, ఆ విధు లీయుగమున కెంతమాత్రమును చెల్లుబడి కావు; పరాశరులవారు స్త్రీకి ద్వితీయభర్తవలనఁ బుట్టిన సుతులను గూడ నౌరసులనుగానే చెప్పినందున, ఈ యుగమున వారికిఁ బ్రథమ వివాహమునందుఁ బుట్టిన వారివలెనే దాయము వచ్చును. దొరతనము వారు విధవాపునర్వివాహశాసనమును జేసి దానియందు స్త్రీల యొక్క దాయనిర్ణయమును జేసియున్నందున, అందునకు విరుద్ధముగా మన ధర్మశాస్త్రమునం దేమున్నను చెల్లనే చెల్లదు. ఆ శాసనము యొక్క రెండవ ప్రకరణమునందు "భరణరూపమునఁగాని" భర్తకైనను అతని వంశజులకైనను వచ్చు దాయరూపమునఁగాని, పునర్వివాహము చేసికొనుటకు స్పష్టముగా ననుజ్ఞ యియ్యక దానవిక్రయముల కధికారము లేకుండ జీవితకాలమునం దనుభవించుటకు మా

త్రమే మరణశాసనమువలనఁ జెందఁజేసెడునట్టి గాని, మృతుఁడయిన భర్తయొక్క సొత్తునందలి స్వత్వమును సంబంధమును పునర్వివాహమయినతోడనే యామెను విడిచిపోయి, యామె మృతినొందినప్పుడేలాగుననో యదేప్రకారముగా నామె పూర్వభర్తయొక్క బాధ్యులకుగాని యామె మరణానంతరము సొత్తునకుఁ గర్తలు కాఁదగినవారికిఁగాని చెందు" నని విధింపఁబడియున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగాఁ బునర్వివాహమాడు స్త్రీయొక్క నగలు మొదలయిన స్త్రీధనమును చరరూపకమయిన సొత్తును తప్ప తక్కిన స్థిరరూపకమయిన పూర్వభర్తయొక్క వసతి మొదలగునవి యన్నియు నాతని జ్ఞాతులకే చేరునని విదితమగుచున్నది.

అస్మద్దేశీయులగు దయార్ద్రహృదయులారా! సమస్తసద్గుణహారావళికిని దయయే నాయకమణియని మీరందఱు నెఱిఁగియే యున్నారుగదా? ఈశ్వరునియొక్క సమస్తకళ్యాణగుణములకును దయయే శిరోభూషణమై సృష్టియందెల్లెడలను బ్రకాశించుచున్నది. లోకములోని సమస్తజీవరాసులును తమ యల్పాయుష్కాలములో నపారసుఖమును బొందుచుండుటకు భగవంతునికి వానియెడల గల నిర్హేతుకజాయమానకటాక్షము తప్ప వేఱుకారణ మేదియున్నదని మన మూహింపఁగలము? ఒకరి యాపదను జూచినపుడు దయార్ద్రహృదయుఁడై యాపన్నివారణమునకుఁ దగిన సదుపాయమును జింతించువాఁ డెవఁడో వాఁడొక్కఁడే నిక్కమైన మానవుఁడు గాని, తక్కిన దయాశూన్యు లందఱును మనుష్యరూపముననున్న ఘాతుకమృగములే యగుదురు. ఎట్టి ఘాతుకమృగమయినను తన యాహారమునిమిత్తము ఇతరజాతిజంతువులను హింసించును గాని స్వజాతిమృగములను హింసింపదు. తెలివిలేని మృగములయందు సహిత మిట్టి మేర యొకటి గన

బడుచుండఁగా జ్ఞానసంపదచే నత్యధికులయిన మనుష్యులయందు తమకు లేశమయినను మేలు లేకపోయినను వెనుకటివారు బాధ పెట్టుచువచ్చిరను హేతువునుబట్టి యనాథలైన యబలల హింసపెట్టు గుణముండుట ధర్మ మగునా? మనము ప్రతిదినమును గరుణఁ జూపు మని సర్వకారుణ్యుడయిన యీశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచు, మనము మాత్ర మట్టి కరుణనేల దిక్కుమాలిన యనాథలయందుఁ జూపరాదు? శాస్త్రమో సమస్తవిధముల స్త్రీపునర్వివాహమును విధించుచున్నది. ఐనను శాస్త్రమునకు కల్పితార్థములను గల్పించి యనాథలయిన స్త్రీలను సాధింపఁ గంకణము గట్టుకొన్న పండితమండలాగ్రగణ్యులును అందందు పలువు రుందురు. నిద్రపోయెడివానిని లేపవచ్చునుగాని మేలుకొన్నవానిని లేపుట శక్యము కాదు; కాఁబట్టి యట్టి పండితసత్తములను బోధించుటకు బ్రహ్మయైనను శక్తుఁడు కానేరఁడు. ఎద్దు పుండు కాకికి ముద్దు కానట్టు అనాథస్త్రీల కష్టములును వారిమనసులను గరఁగింపఁ జాలవు. ఆరంభదశయం దెంత మంచికార్యమును గాని కొందఱు దూషించుచునే యుందురు. పామరుల దూషణమును పాటిగాఁ బట్టక సాహసించి, బాల్యముననే భర్తలను బోఁగొట్టుకొన్న వారి జనకులును లోకోపకారచింత గలవారును కార్యమునకుం జొచ్చి నచో నిప్పుడు దూషించువారే పిదప భూషించెడికాలము వచ్చును గాని రాకపోదు. శాస్త్రనిషిద్ధకార్య మని భ్రమపడి వివాహమును జేయుట మానుకొని, అందువలనఁ గలిగెడి ప్రత్యక్ష ఘోరపాతకము లైన గర్భపాతములను శిశుహత్యలను జూచియూరకుండుట ఇహపర సుఖదాయక మగునా? కన్నబిడ్డలకు శాస్త్రీయముగా వివాహములు చేయక స్వయంకృతాపరాధమువలన వారు చెడుతెరువులం బ్రవర్తింప సన్మార్గమునం బ్రవర్తించుమార్గమును జూపక మీదుమిక్కిలి విటులను

జంపింపఁ జూచుట మనుష్యకృత్యమగునా? సద్వంశమున జనించిన కన్యలు ద్వితీయవివాహము లేకపోవుటచే నిల్లు విడిచి లేచిపోయి బహిరంగముగా వ్యభిచరించుచు జాతిభ్రష్ట లగుచుండఁ జూచుచు నూరకుండుట మనకు గౌరవావహ మగునా? రాజదండనమునకు వెఱచి కన్నబిడ్డలను జంపక చండాలురు మొదలగువారి కియ్యఁగా. ఉత్తమజాతులయందుఁ బుట్టిన యట్టిబాలురు చండాలురై చెప్పరాని పనులను జేయుచుండఁగా జూచుట మనకు లాఘవము కాదా? ఇట్టి గణనాతీతము లయిన దుష్కృత్యముల కొడిగట్టుటకంటె సకలదోష నివారకమును శాస్త్రీయము నైన వివాహముచే చేయరాదా? ఓ జనులారా! భగవంతుఁడు మనకు జ్ఞానమును దయచేసియున్నందుకు దానిని సార్థక పఱిచి, లోకముయొక్క మేలును జింతించి ప్రస్తుతమున రజస్వల కాకమునుపు భర్తలను పోఁగొట్టుకొన్న స్త్రీలకయినను పునర్వివాహమున కనుజ్ఞనియ్య మిక్కిలి ప్రార్థించుచున్నాను. మీకట్టి సద్బుద్ధి నుదయింపఁజేయుటకయి కరుణానిధియైన పరమేశ్వరుని త్రికరణశుద్ధిగాఁ బ్రార్థించి, ఇప్పటి కీవిషయము నింతటిలో విరమించుచున్నాను.

